

בעקבות בן גוריון בתל אביב

מחוז: מרכז

כתיבה: אריאל וייס

עיבוד ועריכה: חדווה בן סיני

עריכה לשונית: אפרת חבה

"איש דגול, יחיד ומיוחד, שכמוהו לא היה בתולדות עמנו זה אלפי שנה.

בבוא היום תקבע ההיסטוריה את מקומו לצד משה ויהושע ודוד, לא פחות מכך"

(יצחק נבון, הקדמה מתוך: "כל הדרך", הוצאת כתר 2015)

רעיון מרכזי

גדולתו של דוד בן גוריון אינה מוטלת בספק. בן גוריון היה הרוח החיה, הדומיננטית והמרכזית בתהליכים שהביאו להקמת המדינה ולביסוס נורמות פוליטיות ומדיניות לאחר הקמתה. על בן גוריון נאמר כי היה האיש הנכון במקום הנכון ובזמן הנכון.

בן גוריון, כידוע, אמר ועשה. לאורך שנות שירותו בממשלת ישראל, פעל ללא לאות למען חיזוק וביצור מעמדו של הנגב. לאחר פרישתו מהממשלה, נקט דוגמה אישית ועבר להתגורר בנגב: "אם לא נעמוד על המדבר – לא תעמוד תל אביב. קיומו של הנגב הוא אולי ממשי יותר מקיומה של תל אביב" (בן גוריון, מתוך ועדת הביטחון ה-3 בפברואר, 1948).

תל אביב, העיר העברית הראשונה, היא הלב הפועם של מדינת ישראל ומרכז תרבותי, כלכלי ופוליטי כמעט מיום הקמתה. דוד בן גוריון הבין כי ללא הנגב גם תל אביב לא תתקיים.

בסיוור זה, נלמד על פועלו של בן גוריון בעזרת ציוני דרך מחייו בעיר תל אביב. נכיר את בית מגוריו ואת ספרייתו העצומה, נשוחח על מנהיגותו הברורה אך שלעיתים הייתה שנויה במחלוקת, נראה את המקום שבו הכריז על הקמת המדינה וננסה להבין את חשיבותו של האיש למדינת ישראל.

תיאור המסלול

התחנה הראשונה שלנו היא **בית בן גוריון(1)**, בשדרות בן גוריון 17 בתל אביב. בתום הביקור במוזיאון, נצעד כקילומטר לתחנה הבאה: **פסל של בן גוריון עומד על הראש (2)** הניצב בחוף בוגרשוב. בדרך נחלוף על פני הרחובות רופין וארנון, על פני גן ערן ושגרירות הודו ונלך לאורך רחוב הירקון. נלך מטרים מספר מהפסל אל **אנדרטת אלטלנה (3)**. מהאנדרטה נצעד כ-600 מטרים בטיילת לכיוון דרום, אל **כיכר הכנסת**,

פרטי מסלול

תבל ארץ: מישור החוף

אורך המסלול: כ-4 ק"מ

נקודת התחלה: בית בן גוריון בשדרות בן גוריון בתל אביב

נקודת סיום: רחוב אחוזת בית, סמוך למגדל שלום

עונה מומלצת: כל השנה

מגבלות: אין

דרגת קושי: קלה

נגישות: נגיש

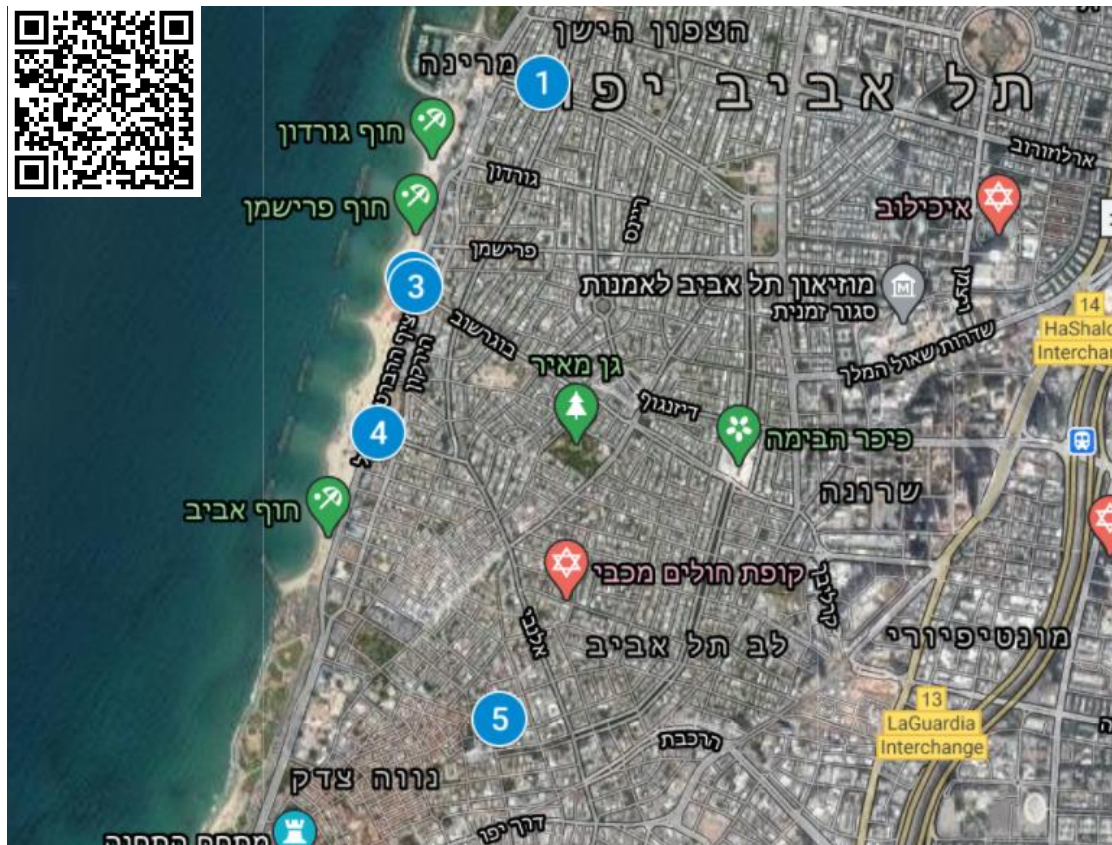
ציוד נדרש: כובע, מים, נעליים נוחות להליכה

אתרים בתשלום: בית בן גוריון, שדרות בן גוריון 17, דוא"ל: info@bg-house.org
פקס': 03-5247293
טלפון: 03-5221010

מגדל שלום, בית העצמאות: צפייה בסרט בתשלום בימים א'-ה' 00:00-16:00 על בסיס מקום פנוי וללא תיאום מראש

מגדל האופרה (4). מכיכר הכנסת נצעד ברחוב אלנבי עד למפגש הרחובות אלנבי ואחד העם. ברחוב אחד העם נצעד מערבה עד רחוב הרצל וניכנס אל **מגדל שלום, בית העצמאות (4)** (היכל העצמאות הנמצא בשדרות רוטשילד 16 סגור לשיפוצים עד 2023). מהמבואה המזרחית נצא לרחוב אחוזת בית, שם נתכנס לסיכום.

מפת המסלול

תיאור האתרים שבמסלול

בית בן גוריון (1)

הבניין, הנמצא בשדרות בן גוריון 17 בתל אביב, שימש למגורי ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון של ישראל, דוד בן גוריון, ומשפחתו בין השנים 1931 ל-1973, בנוסף לצריף בשדה בוקר ולבית ראש הממשלה בירושלים. הבית בן שתי הקומות משמש היום מוזיאון המספר את סיפורו של דוד בן גוריון. הסיור עובר בקומת המגורים ובקומה השנייה, שבה ארבע ספריות. בספריות למעלה מ-

20,000 ספרים שונים בשפות שונות. במהלך השיטוט בבית, המבקר ייחשף לסיפורים ולאירועים מההיסטוריה של מדינת ישראל.

"אני מצווה למדינת ישראל את ביתי בתל אביב," כתב דוד בן גוריון בצוואתו. כשלוש שנים לאחר מותו של בן גוריון, חוקקה המדינה את "חוק דוד בן גוריון", ובו נאמר כי הבית יהיה פתוח לציבור וישמש מוזיאון לזכרו של בן גוריון ולהנצחת מורשתו ומרכז לקריאה, לעיון, למחקר ולפרסום – כבקשתו של בן גוריון.

פסל בן גוריון עומד על הראש (2)

הפסל ממוקם בין חוף בוגרשוב לחוף פרישמון, למרגלות גן לונדון. הפסל הוא יוזמה מבורכת של עיריית תל אביב. חברת זברה תפאורות ביצעה את הפרויקט בהפקת אטלינק. הפסל עוצב בהשראת תמונת בן גוריון העומד על הראש בחוף הים של הרצליה שצולמה בשנת 1955. דוד בן גוריון נמנה על תלמידיו של משה פלדנקרייז, ממציא שיטוי טיפול בהתעמלות וריפוי עצמי. הטיפול כלל הכשרת התלמידים לעמוד על הראש.

מתוך: אוסף פאול גודמן במוזיאון א"י

צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיוויקי

אנדרטת אלטלנה (3)

צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיוויקי

אלטלנה הייתה ספינה שרכש האצ"ל בקיץ 1947. הספינה הפליגה לישראל ביוני 1948 כשהיא מובילה על סיפונה כ-920 עולים, ציוד צבאי רב וציוד רפואי. נציגי הממשלה דרשו כי כל הציוד יועבר לרשות צה"ל ומשם יחולק ליחידות השונות. אנשי האצ"ל דרשו כי עשרים אחוז מהציוד יועבר לכוחותיו. הספינה הגיעה לחופי ישראל במהלך ההפוגה הראשונה במלחמת העצמאות, כחמישה שבועות לאחר קום מדינת ישראל וכשלושה שבועות לאחר שארגון האצ"ל הסכים להתפרק מנשקו ולהשתלב בצה"ל. המשא ומתן בין הממשלה והאצ"ל לא צלח, ודוד בן גוריון פקד להפציץ את הספינה כשאנשי האצ"ל

על סיפונה. במלאות שישים שנה לטיבוע אלטלנה, נחנכה בחוף תל אביב אנדרטה לזכר אנשי האצ"ל שנפלו בה. את האנדרטה, דמוית אונייה טובעת, עיצב דן רפפורט והיא עשויה אבן גיר גלילית. על גבי האנדרטה חקוקים שמותיהם של לוחמי האצ"ל שנהרגו ותמצית האירועים.

כיכר הכנסת (4)

סמוך למגדל האופרה, מול חוף הים, בקצהו המערבי של רחוב אלנבי, נמצאת כיכר הכנסת. מגדל האופרה הוקם ב-1945 ושימש תחילה בית קולנוע. בבית הקולנוע התקיים מושבה של הכנסת הראשונה בימים שירושלים הייתה במצור. לכן הכיכר הסמוכה נקראת "כיכר הכנסת".

מגדל שלום מאיר (5)

צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקוויקי

את מגדל שלום בנו האחים מאיר והוא קרוי על שם אביהם שלום מאיר. לשם בניית המגדל, נהרס בניין גימנסיה הרצליה, אחד המבנים האקלקטיים, המרשימים והייחודיים שנבנו בתל אביב בראשית ימיה. הריסת מבנה היסטורי זה עוררה את תנועת השימור העירוני, ובעקיפין הביאה להקמת המועצה לשימור מבנים ואתרים.

עם השלמת בנייתו, החזיק המגדל בתואר "המגדל הגבוה ביותר באסיה" עד שנת 1968, אז הושלם בניין קסומיגסקי בטוקיו, יפן. כמו כן, החזיק המגדל בתואר "המגדל הגבוה ביותר במזרח התיכון" עד שנת 1979, אז הושלמה בניית מרכז

הסחר העולמי בדובאי. הבניין החזיק בתואר "גורד השחקים הגבוה בישראל" למשך כ-34 שנים, עד חנוכת מגדל עזריאלי העגול בשנת 1999.

למבנה המלבני שתי מבואות – מזרחית ומערבית. על קירות רחבת הכניסה המערבית נמצאים שני פסיפסים גדולי ממדים המתארים תמונות מהחיים בתל אביב. את הראשון, "הפסיפס לזכר הגימנסיה הרצליה", יצר הצייר נחום גוטמן עם הקמת המגדל; ואת השני, "יפו-תל אביב: דור שני", יצר הצייר דוד שריר בשנות התשעים. מולם הוצב פנס הרחוב הראשון של תל אביב. בשתי הקומות התחתונות של הבניין, מוצגת תערוכה בנושא תולדות תל אביב. חלק מהמוצגים הועברו מהמוזיאון לתולדות תל אביב שפעל בעבר בכיכר ביאליק ונסגר.

כיום, נמצא במגדל שלום מרכז המבקרים הזמני של בית העצמאות, הנמצא בשיפוצים, על שלוש התערוכות שהוא מציג: "יובל של תקומה", "מהחלטת האו"ם להכרזת העצמאות", "מבית דיזנגוף לבית העצמאות". התערוכות מוצגות בחלל הציבורי של המגדל והן זמינות לציבור ללא תשלום בשעות הפעילות. באולם מוצגים צילומים ותמונות מיום הכרזת המדינה, אך אין הוא שחזור של אולם ההכרזה המקורי.

מתוך: אתר פיקיוויקי, תורם הצילום: אתרי מורשת ויקיפדיה, 2012

טבלת הפעילות

מקום הפעילות	נושא הפעילות	תוכן הפעילות	דגש מיוחד	זמן	הערות
בית בן גוריון (1) רחוב שדרות בן גוריון 17 תל אביב	דוד בן גוריון	רקע קצר על דוד בן גוריון, על פועלו ועל בית בן גוריון וביקור במוזיאון. זיהוי האתרים המופיעים בתמונות בשטח.	בצעידה לתחנה הבאה, התלמידים ינסו לזהות את המבנים המופיעים בתמונות שבידיהם.	שעה	כניסה לבית כרוכה בתשלום בתיאום מראש נספח 1 - דוד בן גוריון נספח 2 - בית בן גוריון נספח 3 - תחרות תמונות
פסל בן גוריון עומד על הראש (2)	הפגה	תחרות עמידה על הראש ותחרויות ספורט על חול הים		20 דק'	
אנדרטת אלטלנה (3)	מעגל שלי"ח	סיפור אלטלנה. מעגל שלי"ח - דילמה מנהיגותית. המדריך יספר את הסיפור. שאלה: כיצד נוהגים בעת התנגשות בין שני ערכים חשובים?		30 דק'	אפשר לקיים את המעגל בגן לונדון (נמצא בין רחוב הירקון לטיילת, ברחוב בוגרשוב). כל חוליה מקבלת כרטיסייה של דמות שאותה עליה לייצג: בן גוריון, בגין, יגאל אלון ומפקד גדוד האצ"ל. שאלה לחוליה: כיצד הייתם אתם (בתפקיד שקיבלתם) נוהגים באירוע של אלטלנה. נספח 4 - פרשת אלטלנה
מגדל האופרה כיכר הכנסת (4) מקום מושב הכנסת הראשונה	כיצד מתבצע הליך דמוקרטי	המחשת ההליך הדמוקרטי המתקיים בכנסת. הצבעה כיתתית בעניין החלטת השילומים. המדריך יתאר את פרשת השילומים, ינהל דיון כיתתי קצר ובסופו תתקיים הצבעה בשאלה כיצד יש לנהוג. המדריך יסביר כי החלטה מחייבת את כולם! גם אלו שהתנגדו לה.	אין אפשרות להיכנס למגדל האופרה. יש לבצע את המשימה סמוך לכניסה או סמוך לחוף, על הספסלים שבטיילת.	30 דק'	נספח 5 - השילומים כל חוליה תעלה את הצעתה בנוגע לשילומים. החוליה תציג את הרעיון במליאה. לאחר הצגת כל הרעיונות, תתקיים הצבעה ותתקבל החלטה. יש להדגיש כי האירוע התרחש פחות מעשר שנים אחרי השואה. הפצע היה עדיין טרי מאוד ועורר רגשות עזים.
בדרך למגדל שלום	משימות דרך	בינגו תמונות		40 דק'	נספח 6 - בינגו תל אביב יש למלא את הבינגו במהלך ההליכה לתחנה הבאה ולצלם את תמונת המקום המופיע בלוח הבינגו. בסוף הסיור, יש להציג את התמונות למדריך.
מגדל שלום, בית עצמאות (5)	הכרזת המדינה על ידי דוד בן גוריון	סיור במוזיאון המתאר את השתלשלות האירועים שהביאו להקמת המדינה - מימי הרצל ועד הכרזת העצמאות	מוזיאון בית העצמאות נמצא זמנית במגדל שלום, מוזיאון הקבע נמצא בשדרות רוטשילד וכרגע נמצא בשיפוצים.		בית העצמאות המקורי סגור לרגל שיפוצים. המוזיאון עבר זמנית למגדל שלום. הכניסה למוזיאון אינה דורשת תיאום ותשלום, אולם המוזיאון עלול להיות סגור. צפייה בסרט כרוכה בתשלום של 12 ש"ח ותיאום מראש. מומלץ לבקר באתר האינטרנט לפני ההגעה: /http://ihi.org.il

<p>מומלץ לקיימו ביציאה מהמוזיאון, ברחוב אחוזת בית.</p>			<p>מעגל סיכום</p>	<p>סיכום הסיור</p>	
--	--	--	-------------------	--------------------	--

נספח 1: דוד בן גוריון – רקע

דוד בן גוריון (גרין) נולד ב-16 באוקטובר 1886, י"ז בתשרי תרמ"ז, ונפטר באחד בדצמבר 1973, ו' בכסלו תשל"ד. היה ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל (בשנים 1948-1954 ובשנים 1963-1955) ונחשב אדריכל הקמתה.

בן גוריון נולד בפלונסק שבפולין, שהייתה אז תחת שלטון האימפריה הרוסית, ואת ראשית חינוכו היהודי קיבל ב"חדר המתוקן" שייסד אביו, אביגדור גרין, מראשוני חובבי ציון בפולין. בהיותו נער, ייסד בעיר הולדתו את אגודת "עזרא" לחינוך ציוני ולהנחלת הלשון העברית. בהיותו בן 18, עבר לוורשה ובה התפרנס מהוראה בבית ספר יהודי והתכוון ללימודים גבוהים. אולם אז נתעורר בו הרצון לעלות לארץ ישראל.

בשנת 1906, הגיע בן גוריון לחוף יפו. בארץ ישראל היה פעיל במפלגה הציונית-הסוציאליסטית "פועלי ציון" ועמד בראש הזרם שבתפיסתו קדמה הגשמת הציונות המדינית לאידיאולוגיה המרקסיסטית. לבן גוריון חלק גדול בהשתחררותה של מפלגת פועלי ציון מן המטען הרעיוני של מפלגת הפועלים הרוסית ובהתפתחותה כמפלגה ציונית.

שנים אחדות עבד בן גוריון כפועל חקלאי בפתח תקווה, בכפר סבא, בראשון לציון, ברחובות ובסג'רה. בסג'רה ארגן לראשונה שמירה עברית. בשנת 1910, בוועידה השישית של פועלי ציון, נבחר להיות חבר המערכת של כתב העת "האחדות", ביטאון פועלי ציון בירושלים. על מאמרו הראשון חתם בשמו החדש, בן גוריון, כשם אחד מאחרוני המגינים על ירושלים במלחמה בלגיונות רומי. בשנת 1911, נסע בן גוריון לסלונקי, שם למד את השפה הטורקית וקשר קשרים עם הקהילה היהודית. בקיץ 1912, עבר לקושטא והחל ללמוד בה משפטים. בעת מהפכת הטורקים הצעירים בקושטא, הטיף עם יצחק בן צבי להשתלבות היהודים בקהילייה העות'מאנית המתחדשת. הוא תכנן להיבחר לציר בפרלמנט הטורקי ולהתמנות לשר בממשלה כדי לפעול לעלייה יהודית חופשית מטורקיה. בשנת 1911, שימש ציר בקונגרס הציוני הי"א ונבחר לחבר הוועידה העולמית השלישית של פועלי ציון ולחבר ועד הברית העולמית של פועלי ציון.

כשהיה בדרכו לארץ ישראל לבלות בה חופשת לימודים, פרצה מלחמת העולם הראשונה. בתחילת המלחמה, תמך בפומבי באימפריה העות'מאנית ואף פעל להקמת גדוד יהודי ארץ ישראלי בצבא האימפריה. למרות זאת, גירשוהו השלטונות העות'מאניים בשנת 1915 למצרים, עם יצחק בן צבי, משום שחשדו בהם בפעילות ציונית. בשנת 1915, הגיעו בן גוריון ובן צבי לניו יורק והקימו שם את

תנועת "החלוץ", שנועדה לגייס ולהכשיר את צבא העבודה הראשון בשביל ארץ ישראל. בן גוריון ובן צבי השתתפו גם בהקמת תנועת הקונגרס היהודי, שהייתה לתנועה עממית. בביקוריו בכמה ערים בארצות הברית, התרשם בן גוריון מדלות הידיעות של הציבור היהודי על המפעל הציוני בארץ ישראל, ומשום כך חיבר ופרסם, עם בן צבי, שני ספרים: "יזכור" ו"ארץ-ישראל" – על גבורתם ועל מפעלם של החלוצים הראשונים בארץ ישראל.

בשנת 1917, נשא לאשה את פאולינה (פולה) מונבו (1896-1968), ילידת מינסק, שהגיעה לארצות הברית בהיותה נערה. חודשים אחדים לאחר הצהרת בלפור, עם כניסת ארצות הברית למלחמת העולם הראשונה, התחילו בן גוריון, בן צבי ואחרים לפעול לגיוס מתנדבים לגדוד העברי. אולם כאשר חזר בן גוריון עם הגדודים העבריים לארץ ישראל, כבר הסתיים כיבושה בידי הבריטים.

בשנת 1919, השתתף בן גוריון בהקמת מפלגת "אחדות העבודה" ונבחר למנהיגה. הסתדרות העובדים בארץ ישראל הוקמה בשנת 1920, ובן גוריון נתמנה למזכירה הראשון. בתפקיד זה כיהן בשנים 1921-1935 ועסק בענייני איגוד מקצועי והתיישבות. כחבר הוועד הזמני של יהודי ארץ ישראל, ואחר כך כחבר הוועד הלאומי, היה בן גוריון מבוני ארגונו של היישוב העברי בארץ ישראל.

בן גוריון פעל גם למען איחוד תנועות הפועלים בארץ ישראל. בשנת 1930, התאחדו "אחדות העבודה" ו"הפועל הצעיר" והקימו את "מפלגת פועלי ארץ ישראל" – מפא"י. בבחירות לקונגרס הציוני בשנת 1933, זכו מפלגות הפועלים בכ-50 אחוזי מכלל הקולות, ובשנת 1935, נבחר בן גוריון ליושב ראש הוועד הפועל הציוני והסוכנות היהודית. בתפקידו זה, השקיע מאמצים רבים ביצירת שיתוף פעולה בין תנועת העבודה ובין חלקים אחרים ביישוב ובתנועה הציונית.

מימי הוועידה הציונית העולמית בלונדון בשנת 1920 עד הקמת מדינת ישראל, השתתף בן גוריון בכל ההכרעות החשובות של התנועה הציונית: כציר בקונגרסים, כחבר הוועד הפועל הציוני, כחבר הנהלת הסוכנות (למן הקונגרס הציוני הי"ח, בשנת 1933) וכיושב ראש הנהלת הסוכנות בירושלים (מהקונגרס הי"ט, בשנת 1935).

בקונגרס הציוני הי"ז (בשנת 1931), התנגד בן גוריון לתביעתם של הרוויזיוניסטים להכריז בגלוי על מטרתה הסופית של הציונות. בן גוריון דגל בפעולה מעשית והדרגתית והתנגד להכרזות על מדינה עברית שכן לדעתו לא היה בהן כדי לקדם את תהליך הקמת המדינה. בשנת 1937, תמך, עם חיים ויצמן ועם משה שרתוק (שרת), בתוכנית החלוקה של ועדת פיל, אשר הציעה להקים מדינה עברית בחלק מארץ ישראל. הוא תמך בהצעה אף שהשטח שהוקצה למדינה היהודית היה קטן, שכן גם במדינה כזאת ראה אמצעי יעיל להגשמת הציונות.

בפברואר 1939, השתתף בן גוריון בוועידת סנט גיימס בלונדון, שבעקבותיה פורסם "הספר הלבן" של 1939, שהגביל את העלייה לארץ ישראל ואת אפשרות היהודים לרכוש קרקעות. בשונו לארץ ישראל, הכריז על פתיחת מאבק גלוי בבריטניה. בן גוריון נאבק בתוכנית ה"ספר הלבן" באמצעות הגברת ההעפלה ובאמצעות הקמת נקודות התיישבות חדשות באזורים שנאסרה בהם התיישבות יהודית. התנגדותו למדיניות האנטי ציונית של הבריטים נמשכה גם לאחר שפרצה מלחמת העולם השנייה, ועם זה תמך בהשתתפות פעילה במלחמה בהיטלר ובהקמת יחידות עבריות בצבא הבריטי.

במאי 1942, היה בן גוריון מיוזמי ועידת בילטמור. הוועידה התקיימה בניו יורק ופתחה את המאבק להקמת מדינה יהודית לאלתר. התביעה לריבונות חייבה למעשה את חלוקת ארץ ישראל, ולכן קמו מתנגדים מכל הזרמים הפוליטיים ל"תוכנית בילטמור". בחזית הפנימית, נקט בן גוריון עמדה תקיפה נגד ארגוני הפורשים, האצ"ל והלח"י, על שנקטו אמצעי התנגדות קיצוניים נגד הצבא הבריטי בארץ ישראל.

בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, החריף בן גוריון את המאבק במדיניות "הספר הלבן". בן גוריון יצא אז נגד כל מי שקרא להגיע לפשרה עם הממשלה הבריטית בשל הצורך לשמור על הקיים, אך המשיך להתנגד למעשי התוקפנות של האצ"ל והלח"י, שבהם ראה סכנה למאבקה של הציונות ומתן עילה לשלטונות לפתוח במסע ענישה חמור נגד היישוב.

לאחר מלחמת העולם השנייה, צפה בן גוריון את ההתקפה של ארצות ערב על היישוב העברי בארץ ישראל והתריע על הסכנה. בנאומיו דרש להעמיד את ענייני הביטחון בראש דאגותיה של הציונות. בקונגרס הכ"ב (בשנת 1946), קיבל עליו את תיק הביטחון ופעל לחיזוק ההגנה – להרחבתה, לשיפור האימונים של חברה ובמיוחד להרחבת רכש הציוד הצבאי.

ב-18 באפריל 1948, נתמנה בן גוריון לראש "מינהלת העם" ולמנהל ענייני הביטחון של היישוב, וב-14 במאי 1948, ה' באייר תש"ח, הכריז ב"מועצת העם" על הקמת מדינת ישראל ועל ייסוד הממשלה הזמנית, אשר בה שימש ראש ממשלה ושר ביטחון. במלחמת העצמאות, זכה צה"ל, בהנהגתו של בן גוריון, לניצחונות על הכנופיות הערביות ועל צבאות מדינות ערב.

לאחר הבחירות לכנסת הראשונה, נתמנה בן גוריון שנית לראש הממשלה ולשר הביטחון. בראשית ימי המדינה, עמד בראש המאמץ לקליטת עלייה המונית ולבניית כלכלת המדינה בתנאים קשים, קרא להגשמה עצמית ולהתיישבות חלוצית, בעיקר בנגב. את מדיניותו ביסס על ממלכתיות הצבא ומערכת החינוך.

בהיותו ראש ממשלה, פעל בן גוריון באינטנסיביות לביצור מעמדה של ירושלים. כשנה לאחר מלחמת העצמאות, יזם את ההחלטה בכנסת להעביר את משרדי הממשלה והכנסת לירושלים. טענתו הייתה שמהלך היסטורי זה יבטל באחת את התביעות לבינאום ירושלים, שהועלו בפורומים שונים בזירה הבינלאומית. יחסו של בן גוריון לירושלים הוכתב, ככל הנראה, גם מתחושת החמצה שלו ושל רבים מבני דורו עקב אי כיבוש ירושלים העתיקה במלחמת העצמאות.

בשנות כהונתו בתפקיד ראש הממשלה, עד פרישתו הסופית מתפקיד זה בשנת 1963, התפטר שוב ושוב מתפקידו על רקע משברים קואליציוניים ומאבקים פנים מפלגתיים. בשנת 1953, פרש מהממשלה והצטרף לקיבוץ שדה בוקר שבנגב. את פרישתו נימק בטעמים אישיים, בין השאר בכך שאינו יכול לעמוד במתח הנפשי הכרוך במילוי תפקידו בממשלה. את ראשות הממשלה העביר למשה שרת, ופנחס לבון החליפו בתפקיד שר הביטחון.

בפברואר 1955, כשהתפטר לבון בגלל פרשת לבון, פרשת המודיעין הכושלת במצרים, שכונתה גם בשם "עסק הביש", שב בן גוריון לממשלה בתפקיד שר הביטחון, ולאחר הבחירות הכלליות בנובמבר 1955 חזר גם לראשות הממשלה. שנה לאחר מכן, עמד בראש מבצע קדש, שבמהלכו כבש צה"ל –

בתיאום מדיני וצבאי עם צרפת ועם בריטניה – את חצי האי סיני מידי המצרים. מאוחר יותר, קשר בן גוריון קשרי ידידות אישיים עם נשיא צרפת דאז, שארל דה-גול.

חרף התנגדות ציבורית רחבה, שבראשה עמד מנהיג תנועת "חרות", מנחם בגין, פעל בן גוריון עוד בשנת 1952 לחתימה על הסכם השילומים עם מערב גרמניה. בתחילת שנות השישים, פגש בקנצלר גרמניה קונרד אדנאואר, ובשנת 1965 החל במהלך שהוביל לקשירת יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות. בשנים 1955-1963, יזם כמה ניסיונות הידברות עם מנהיגי מדינות ערב, אך בלא הצלחה.

ביוני 1963, התפטר בן גוריון מתפקידו בממשלה. גם את פרישתו זו הסביר בטעמים אישיים, אולם במקרה זה עזב את הממשלה בעל כורחו משהתברר לו כי עמדותיו הבסיסיות בנושאי חוץ וביטחון אינן זוכות לתמיכת חבריו. המחלוקות היו בנושא המשך פיתוח האופציה הגרעינית והתפתחות מערכת היחסים עם גרמניה, בייחוד על רקע פרשת המדענים הגרמנים שהגישו סיוע לצבא המצרי בפיתוח טילים. הדי פרשיות אלה אומנם דעכו במהלך שנות השישים, אך בראשית העשור נתגלעו סביבן מחלוקות פנימיות קשות בחברה הישראלית ובהנהגתה. לפי המלצתו, נבחר לוי אשכול לראש הממשלה ולשר הביטחון, אולם עד מהרה החל מאבק ביניהם על רקע פרשת לבון. בקיץ 1963, החליט בן גוריון כי המשך ישיבתו בממשלה תפגע ביוקרתו והודיע על התפטרותו מהממשלה ומהכנסת. לאחר מכן נמלך בדעתו והחליט להישאר בכנסת. ביוני 1965, על רקע פרשת לבון, פרש בן גוריון ממפא"י – ועימו משה דיין, שמעון פרס ואחרים – והקים את רפ"י. המפלגה החדשה זכתה בעשרה מושבים בכנסת השישית. לאחר מלחמת ששת הימים, התאחדה רפ"י עם מפא"י ועם "אחדות העבודה – פועלי ציון", ויחד הקימו את מפלגת העבודה הישראלית, אולם בן גוריון סירב להצטרף לאיחוד.

עד מלחמת ששת הימים, התנגד בן גוריון למתקפה מקדימה של ישראל על מדינות ערב ותבע לעשות כל מאמץ כדי לפתור את המשבר בדרכי שלום. בחמישה ביוני 1967, יום פתיחת המלחמה, כאשר נודע לו כי מטוסי חיל האוויר הוציאו את מטוסי חיל האוויר המצרי מכלל פעולה, לא ידע את נפשו מרוב שמחה. בימים שלאחר מכן, שמח מאוד על כיבוש העיר העתיקה, שבו ראה השלמה של הישגי מלחמת העצמאות. אולם שמחתו לוותה בחשש מפני החמצת האפשרויות שהתחדשו עם הניצחון ועם איחוד ירושלים.

בן גוריון הבין כי גלי התמיכה בישראל לא יתמידו, ולכן ביקש לקבוע עובדות בירושלים מייד, טרם יחלוף זמן. הוא גייס את מעמדו ואת יוקרתו כדי לכפות על שרי הממשלה ועל ראש עיריית ירושלים דאז, טדי קולק (מטעם סיעת רפ"י), שהיה מקורבו, לחולל שינויים מפליגים באופייה של העיר, ובין השאר תבע ליישב מחדש ובמהירות את הרובע היהודי, גם במחיר הצורך להעניק לערבים שיפוטו ממנו בתים חלופיים במערב העיר, ולחץ על ראש העיר להגדיל מאוד את שטח רחבת הכותל המערבי כדי לאפשר להמוני יהודים להגיע אל הכותל ולהתפלל לידו.

בבחירות של אוקטובר 1969, התייצב בן גוריון בראש "רשימה ממלכתית", ורשימתו זכתה בארבעה מושבים בכנסת השביעית. ביוני 1970, בהיותו בן 84 שנים, פרש סופית מהכנסת ומהחיים הפוליטיים, התיישב בשדה בוקר והתמסר לכתבת זיכרונותיו. דוד בן גוריון פרסם עשרות ספרים, רובם קובצי מאמרים ונאומים ומיעוטם לקטי מכתבים ומחקרים היסטוריים על היישוב העברי בארץ ועל תולדות המדינה.

(מתוך אתר הכנסת :

https://www.knesset.gov.il/vip/BenGurion/heb/BenGurion_Bio.html

נקודות מרכזיות ומשמעותיות בחייו של בן גוריון

בשנת 1900, בהיותו בן 14, ייסד עם כמה נערים נוספים אגודה ציונית בשם "עזרא", שחבריה התחייבו לדבר עברית.

ב-1906 עלה לארץ ישראל.

ב-1907 עלה לגליל והשתקע בסג'רה.

ב-1912 למד משפטים באוניברסיטת קושטא (איסטנבול), בטורקיה.

ב-1915 גירשו הטורקים אותו ואת יצחק בן צבי מהארץ.

ב-1917 נשא לאישה את פולה מונבז. לזוג נולדו שלושה ילדים: גאולה, עמוס ורננה.

ב-1918 התנדב עם בן צבי לגדודים העבריים.

מ-1920 שימש במגוון תפקידים פוליטיים: מזכ"ל הסתדרות העובדים בא"י, יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, יו"ר מועצת העם, אחראי תיק הביטחון בסוכנות היהודית ועוד.

בה' באייר תש"ח, 14.5.1948, הכריז על הקמת מדינת ישראל.

כיהן כראש הממשלה הזמנית וכשר ביטחון.

במלחמת העצמאות, ניצח על המערכה ופיקד על עיצוב כוחו של צה"ל ודמותו. הכרעותיו הצבאיות קבעו את מהלך המלחמה.

ב-1949 יזם את העברת משרדי הממשלה לירושלים.

בדצמבר 1953, התפטר מתפקידיו ועבר לקיבוץ שדה בוקר שבנגב.

ב-1955 חזר לכהן בתפקיד שר הביטחון ולאחר מכן כראש ממשלה.

ב-1956 פתח במבצע קדש בתיאום עם אנגליה וצרפת. במבצע כבש את חצי האי סיני ולאחר מכן נסוג ממנו.

ב-1968 נפטרה אשתו פולה.

ב-1971, בגיל 85, התפטר מחברותו בכנסת, פרש כליל מפעילות פוליטית והקדיש את זמנו לכתיבת זיכרונותיו.

בשבת, ו' בכסלו תשל"ד, 1.12.73, בגיל 87, נפטר ונקבר במדרשת שדה בוקר, ליד קבר רעייתו, בחלקת הקבר שבחר בחייו.

נספח 2: בית בן גוריון

מבנה הבית

בית בן גוריון נבנה בשנים 1930-1931, עם הקמתה של שכונת הפועלים הראשונה, שכונת פועלים א'. הבית נבנה על אדמת הקרן הקיימת לישראל. ככל הבתים שנבנו באותה שכונה, היה בן דירה אחת, ותכנן אותו המהנדס דוד טוביה ז"ל. מחיר הבית היה 350 לא"י. פולה ודוד בן גוריון שילמו את הכסף בתשלומים.

הבית הורחב בשנת 1946, ושופץ שוב ב-1960. הבית שימש ביתם הקבוע של פולה ודוד בן גוריון עד להתיישבותם בשדה בוקר. אחר כך שימש ביתם לסירוגין עם צריפס בשדה בוקר עד לפטירתו של דוד בן גוריון ב-1973.

קומה א'

הקומה מכילה: חדר אורחים משפחתי ומטבח – שבו סעד דוד בן גוריון את ארוחותיו.

חדרה של רננה שימש במבצע סיני (קדש) ובמלחמת ששת הימים חדר שינה ומקלט לדוד בן גוריון. ממיטת חוליו בחדר זה, קיים בן גוריון בימים הראשונים של מבצע סיני את הקשר עם המטה הכללי וקיבל דיווחים מהמבצע.

בחדרה של פולה שהה בן גוריון לפי הוראות הרופאים בימיו האחרונים, לפני שאושפז במרכז הרפואי על שם שיבא.

קומה ב'

הקומה השנייה שימשה את דוד בן גוריון בלבד. נמצאים בה חדר שינה וארבעה חדרי ספרייה.

הראשון בהם שימש לו פינת עבודה (בחדר זה היה קיים קו טלפוני ישיר למשרד הביטחון בקריה בתל אביב). כאן היה עובד, כותב מכתבים, כותב ביומנו ומקבל אורחים וחברים. התייעצות נרחבת יותר היה מקיים בחדר השני, ליד השולחן העגול. כל פריטי המגורים של פולה ושל דוד בן גוריון נמצאים בבית כפי שהיו בעת שגרו בו. עם פתיחת הבית לקהל, נוספו בו מזכרות ותצוגות.

בשנת 1981, העמידה מדינת ישראל לרשות בית בן גוריון את הבית השכן לו מצפון, ביתו של הלל כהן ז"ל, בהתאם לבקשתו של האחרון. בבית הלל מוצגת תערוכת קבע על דוד בן גוריון ועל מורשתו ומתקיימים בו חוגי לימוד וכנסים עיון בנושאי מדינה וחברה.

הספרייה

ספרייתו של דוד בן גוריון בביתו בתל אביב מכילה קרוב ל-20,000 ספרים וכתבי עת בשפות שונות (עברית, אנגלית, צרפתית, גרמנית, רוסית, לטינית, יוונית עתיקה, ספרדית וטורקית) ובתחומים שונים:

א. עם ישראל וארץ ישראל

תולדות התנועה הציונית (תנועת העבודה ופרוטוקולים של הקונגרסים הציוניים); חקר ארץ ישראל ותולדותיה של ארץ ישראל; מלחמות ישראל (מקום מיוחד תופסים ספרים לזכר חללי צה"ל – בן גוריון קבע מקומם של ספרים אלו ליד שולחנו); פרסומי הממשלה והכנסת; ספרי תנ"ך בשפות שונות, מהדורות עתיקות וחדשות של ספרי תנ"ך וספרים העוסקים בחקר המקרא.

ב. תרבות אנושית כללית

תולדות העמים העתיקים; תולדות הפילוסופיה הכללית; כתבי פילוסופים שונים במקור ובתרגום; היסטוריה כללית של ארצות שונות; היסטוריה צבאית; תולדות הדתות השונות בעולם; תרבות יוון העתיקה והתרבות ההלניסטית, בודהא ואסלאם.

ג. ספרי עזר :

אנציקלופדיות, מילונים וספרי עזר שונים.

(מתוך אתר בית בן גוריון : <http://www.bg-house.org/?categoryId=119680>)

נספח 3 : תחרות זיהוי האתרים המצולמים

הדפיסו את התמונות שלפניכם וחלקו אותן לחוליות. על התלמידים לזהות את המקומות המצולמים, להצטלם לידם ולהראות את התמונות למש"צ בסוף היום (את התמונות צילם אריאל וייס והן מותרות לשימוש בכל דרך).

יש להקפיד ללכת במסלול זה : בית בן גוריון – רחוב אלוה אורבך – רחוב ארנון – גן ערן – שגרירות הודו – טיילת הרברט סמואל, קרוב לים – גן לונדון – כיכר לונדון.

1

2

3

4

5

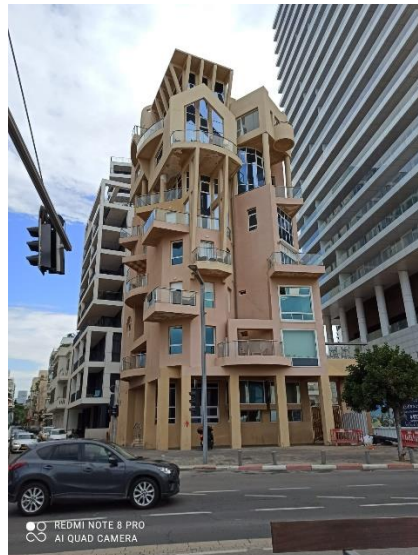
6

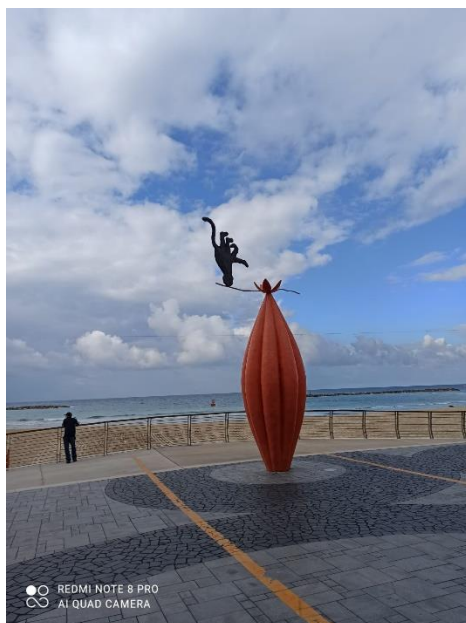

7

11

12

תשובות

מיקום	האתר שבתמונה	מס' תמונה
רחוב בן גוריון 17	בית בן גוריון	1
רחוב ארנון 23	פינת רחוב	2
רחוב ארנון 15	ביתה של לאה גולדברג	3
רחוב ארנון 2	בית כנסת יחזקאל	4
בין רחובות הירקון וארנון	גן לזכר ערן ויכסלבאום	5
רחוב הירקון 140	שגרירות הודו בישראל	6
רחוב הירקון, מול מלון דן	שלט הנצחה לאונייה פאטריה	7
גן לונדון, רחוב הירקון 83	דגם אונייה	8

9	בניין מיוחד	רחוב הרברט סמואל פינת רחוב טרומפלדור
10	בניין האופרה	רחוב הרברט סמואל 60
11	פסל סביבתי	רחוב הרברט סמואל, מול רחוב טרומפלדור
12	בניין נטוש (לשעבר מסעדת יוטבתה בעיר)	רחוב הרברט סמואל 78

נספח 4: פרשת אלטלנה

תקציר פרשת אלטלנה

(מומלץ לקרוא בהרחבה את המקור שבהמשך. מומלץ גם לקרוא את גרסאות האצ"ל והפלמ"ח (לפרשה).)

לאחר הקמת המדינה, נחתם הסכם בין הממשלה לבין האצ"ל (וכן הלח"י) על פירוק ועל הכפפתו לצה"ל – מלבד הגדוד הירושלמי. משמעות הדבר הייתה כי הנשק שבידי האצ"ל עובר גם הוא לאחריות צה"ל.

עוד לפני חתימת ההסכם, נקנתה אונייה וכן הנשק שעליה מידי ממשלת צרפת. מפקד האונייה לא הודיע למפקדי האצ"ל בארץ על יציאתה לדרך לארץ ישראל. מנחם בגין, מפקד האצ"ל, דיווח לממשלה על האונייה, והתנהל משא ומתן בעניין פירוקה. וכוח נסוב על דרישת בגין להקצות חלק מהנשק לגדוד הירושלמי. בן גוריון התנגד ודרש שכל הנשק יעבור לידי צה"ל.

דוד בן גוריון חשש מהאצ"ל וממנחם בגין ועל כן הורה לפרוק את האונייה בכפר ויתקין ולא בתל אביב, שבה היו רבים מאוהדי האצ"ל. הספינה עגנה בכפר ויתקין והוחל בפריקתה. לאחר שנפרקו כארבעים אחוזים מהתכולה, התחולל ויכוח על שאר הנשק.

משלב זה, הסלימו העניינים.

האונייה, כשבגין עליה, שטה ללב ים. בן גוריון החל להתארגן להכנעת האונייה בכוח. האונייה הגיעה לתל אביב והחל להתנהל משא ומתן שני. במקביל לניהול המשא ומתן, ריכז צה"ל כוחות רבים בתל אביב ובסביבתה. מנגד, אנשי האצ"ל, ובהם גם חיילי צה"ל על נשקיהם, התרכזו מול כוחות צה"ל.

התנהלו קרבות אחדים שבמהלכם ניסו קברניטי האונייה לפרוק ממנה נשק בכוח, אולם ללא הצלחה. במהלך הקרבות, התגלו מקרים לא מעטים שבהם חיילי צה"ל סירבו פקודה ולא הסכימו להילחם נגד יהודים.

לאחר שיגאל אלון הבין כי לא יצליח להכניע את האונייה, הוא פקד על חיל התותחנים לבצע ירי אזהרה ליד האונייה. הפגז השני פגע באונייה, והנמצאים עליה החלו לקפוץ למים. בזמן הזה התחיל ירי מסיבי של לוחמי פלמ"ח לעבר האונייה.

הפרשה הגיעה לידי סיום, כוחת האצ"ל נכנעו והפסיקו את הלחימה.

משפטי מפתח

בן גוריון: עלינו להחליט אם למסור את השלטון לידי בגין ולפזר את הצבא שלנו או להגיד לו שיפסיק את פעולותיו הנפרדות, ואם לא – נירה! גרינבוים (שר בממשלה): כדי למנוע קרב, עלינו לרכז כוח גדול ותותחים, אם יתרכזו כוח קטן שיוכלו לעמוד נגדו, יתפתח קרב, ואז יהיה המצב רע גם אם ננצח. (פרוטוקול ישיבה יב/התשש של הממשלה הזמנית, י"ג בסיוון התש"ח, 20.6.48)

בן גוריון: אנו רוצים להימנע משפיכת דמים. אין בינינו מי שלהוט יותר אחרי שפיכת דמים ומי שלהוט פחות אחרי שפיכת דמים. אבל שום משא ומתן, אלא מסירת האונייה לממשלה וקבלת הפקודות מן הצבא, זה הצבא שלנו. ואם יקבלו את זה ולא ישתמשו בכוח – לא נלך איתם קרי. (פרוטוקול ישיבה שלא מן המניין של הממשלה הזמנית, 22.6.48)

כמה מלוחמי אצ"ל ששהו על אלטלנה העידו שבגין הורה לא להשיב אש מחשש להתפתחות מלחמת אחים. זו גם גרסת בגין עצמו בספרו "המרד". יצחק רבין: אחד ממפקדי האצ"ל איבד את השליטה על עצמו, התפרץ וצעק: "למה אתם יורים ביהודים?" השבתי לו: "כשיהודים יפסיקו לירות בנו, נפסיק לירות ביהודים". יהודים יורים ביהודים. שעות ארוכות. יהודים נפגעים ונהרגים – מכדוריהם של יהודים אחרים. בהפוגה שבין מערכה אחת במלחמת העצמאות לבין המערכות הבאות, כאשר חשיבותו של כל לוחם בודד לא תסולא בפז. (יצחק רבין, **פנקס שירות**, כרך שביעי, עמ' 567)

בן גוריון ליגאל אלון: אנו ניצבים בפני מרד גלוי. לא רק תל אביב בסכנת נפילה בידי המורדים. כל עתיד המדינה הזאת הוא על כף המאזניים. בן גוריון ליגאל אלון בקול דרמטי ובחריקת שיניים: תפוס את בגין! תפוס את בגין! (שלמה נקדימון, המיתוס והשקר: מה באמת היה תפקידו של רבין בהטבעת האלטלנה, הארץ, 15.06.2016)

בגין: אנו לא נפתח באש. לא תהיה מלחמת אחים בעוד האויב בשער. (מתוך נאומו של מנחם בגין בתחנת הרדיו "קול ציון הלוחמת", 22.06.48)

שאלה לדיון

במציאות של התנגשות בין שני ערכים חשובים ביותר: ריבונות המדינה וגופי השלטון לעומת שלום בין יהודים והימנעות ממלחמת אחים ומהרג, כיצד הייתם נוהגים?

דוד בן גוריון

זה עתה הקמנו מדינה. עלינו לשמור עליה ועל כוחה. אי אפשר שיהיו שני צבאות. מדינה אחת, צבא אחד. כל נשק שמגיע לישראל יועבר לרשות הצבא. אם יסרבו, נשתמש בכל כוח ובכל האמצעים שבידינו. כולל פתיחה באש.

מנחם בגין

ארגון האצ"ל משתף פעולה עם ממשלת ישראל ועם צה"ל. אנחנו מבקשים שחלק קטן מהנשק יועבר לגדוד האצ"ל בירושלים. בכל מקרה, לעולם לא מלחמת אחים.

יגאל אלון

בתור מפקד הכוח הצבאי, אני עושה את מרב המאמצים לדכא את המרידה הזו. אבל בכל אופן, כדי לחסוך בחיי אדם, בחיי אחים, אני קורא לתותח הקדוש שירה כמה פגזים. לאזהרה.

מפקד גדוד האצ"ל

אין להם בושה! אנחנו הצטרפנו לצה"ל. העברנו להם את כל הנשק. ועכשיו הם נלחמים בנו. לא יקום ולא יהיה. אנחנו נסרב פקודה ואפילו נילחם נגדם.

סיפור אלטלנה (מתוך ויקיפדיה)

אַלְטְלָנָה (באיטלקית – נדנדה) הייתה ספינה שנרכשה על ידי האצ"ל בקיץ 1947. היא נשאה את שם העט של זאב ז'בוטינסקי. הספינה הפליגה לישראל ביוני 1948 כשהיא מובילה על סיפונה כ-920 עולים, ציוד צבאי רב וציוד רפואי. הספינה הגיעה לחופי ישראל במהלך ההפוגה הראשונה במלחמת העצמאות, כחמישה

שבועות לאחר קום מדינת ישראל וכשלושה שבועות לאחר שארגון האצ"ל הסכים להתפרק מנשקו ולהשתלב במסגרת צה"ל.

במהלך המשא-ומתן, שהתקיים טרם הגעת הספינה לחופי ישראל בין הנהגת האצ"ל בראשות מנחם בגין לבין נציגי ממשלת ישראל, התגלעו חילוקי דעות קשים בעקבות דרישת נציגי האצ"ל שעשרים אחוזים מהציוד הצבאי הנמצא על האונייה יועבר לידי יחידות האצ"ל, שלחמו במסגרת צה"ל, וליחידות האצ"ל במרחב ירושלים (שם שמרו יחידות האצ"ל על עצמאותן). נציגי הממשלה דרשו שהציוד הצבאי שעל האונייה יועבר קודם כול לרשות צה"ל ורק לאחר מכן יוחלט מה ייעשה בו. עיתוי ההגעה של אלטלנה לחופי ישראל יצר בעיה נוספת לממשלת ישראל, משום שהספינה נשאה ציוד צבאי, והנשק שהיה על סיפונה היווה הפרה של החלטת אמברגו הנשק של מועצת הביטחון ושל תנאי ההפוגה.

"אלטלנה" הגיעה, בהתאם להנחיית פיקוד צה"ל, לחוף כפר ויתקין, בשעות הערב המאוחרות ב-20 ביוני 1948, ושם הורדו העולים והחלה פריקת הציוד הצבאי שעל סיפונה. הממשלה ראתה בפריקת הנשק וריכוז כוחות אצ"ל בחוף איום על ריבונות המדינה, והחליטה לרכז כוח גדול שירתיע את אנשי האצ"ל וימנע קרב. בשעות הבוקר כותר אזור הנחיתה על ידי כוחות מחטיבת אלכסנדרוני, ומפקד החטיבה, דן אבן, הציב לאנשי אצ"ל אולטימטום, למסור באופן מיידי את הנשק שנפרק מהאונייה לידי צה"ל. לאחר שנפרק חלק מהנשק, התגלתה האונייה בידי האו"ם. בעקבות דחיית האולטימטום על ידי פיקוד האצ"ל, פרצו בשעות הערב של 21 ביוני חילופי אש בין כוחות צה"ל וכוחות האצ"ל, במהלכם נהרגו ארבעה אנשי אצ"ל ושני חיילי צה"ל. במקביל, חלק מחיילי אצ"ל נטשו את עמדותיהם וניסו להגיע לכפר ויתקין, ובקרב ליד בית דגן נהרגו שני אנשי אצ"ל נוספים. הספינה נמלטה מחוף כפר ויתקין והפליגה דרומה לכיוון תל אביב, בתקווה ששם יוכלו אנשי האצ"ל לפרוק בביטחה את הנשק שעל סיפונה.

לאחר הגעת "אלטלנה" לחופי תל אביב בליל 22 ביוני, נעשו ניסיונות נוספים להגיע לעמק השווה אבל ללא הועיל. מבחינת הממשלה לא היה מקום למשא ומתן שכן העיקר הוא סמכות מדינת ישראל. בבוקר התחדשו חילופי האש בין כוחות צה"ל לבין אנשי האצ"ל בתל אביב, שניסו להשתלט על אזור החוף כדי לאפשר את פריקת הנשק מהאונייה. בשעות אחר הצהריים הורה הפיקוד העליון על הפצצת הספינה, היא הופגזה ועלתה באש, ונותרה שרופה על שרטון מול חופי תל אביב. למעלה משנה לאחר מכן הוטבעו שרידי הספינה מול חוף נבי רובין.

בעימותים בין כוחות צה"ל ולוחמי האצ"ל נהרגו 16 לוחמי אצ"ל, שלושה חיילי צה"ל, ונפצעו עשרות. זמן קצר לאחר סיום הפרשה נעצרו כ-200 אנשי אצ"ל במסגרת מבצע שנקרא על ידי הממשלה מבצע "טיהור". הארגון פורק ואנשיו השתלבו בצה"ל. הסוגיות שעלו בפרשה, ובהן הנחיצות בצבא מאוחד, שאלת הציות לממשלה והעיקרון של הימנעות ממלחמת אחים, ממשיכות לעורר פולמוס ציבורי ופוליטי לוחט עד ימינו. לימים כונה האירוע בשם "פרשת אלטלנה".

הרקע לפרשה

פרשת אלטלנה התרחשה במהלך ההפוגה הראשונה במלחמת העצמאות (11 ביוני-9 ביולי 1948), זמן קצר לאחר הקמת מדינת ישראל. באותה תקופה הייתה המדינה היהודית הצעירה נתונה במצב צבאי קשה, בעקבות פלישת צבאות ערב לשטח ארץ ישראל המנדטורית, שהחלה ב-15 במאי 1948. היא סבלה ממחסור חמור בציוד צבאי מכל הסוגים, ובמיוחד בנשק כבד (כלי רכב משוריינים, מטוסים וכלי ארטילריה), וניסיונותיה לרכוש נשק ולהביאו לישראל, נתקלו בקשיים חמורים עקב האמברגו שהוטל על ידי מועצת הביטחון של האו"ם, על אספקת נשק לצדדים היריבים במלחמה בא"י.

ההכנות להפגת "אלטלנה", כולל מימון רכישת האונייה, איזושהי וציודה, נעשו לפני חתימת ההסכם לפירוק אצ"ל, אך הפלגתה והגעתה לחופי ישראל התרחשו לאחר שההסכם נחתם ב-1 ביוני. לפי ההסכם כוח האצ"ל

בירושלים, שכונה "הגדוד הירושלמי" שמר על עצמאותו, אך יחידות אצ"ל אחרות הוכפפו לצה"ל, ושולבו במסגרת חטיבה 7. ההסכם נחתם על רקע שאיפתו של ראש הממשלה, דוד בן-גוריון לאחד את כל הכוחות הצבאיים, שפעלו במסגרת היישוב היהודי בא"י (ההגנה, הפלמ"ח, האצ"ל והלח"י) תחת מסגרת צבאית אחת (צבא הגנה לישראל), שתהיה כפופה למרות הממשלה הזמנית של מדינת ישראל.

לתהליך זה הייתה משמעות עמוקה עבור היישוב היהודי, שכן החלוקה לארגוני המחתרת השונים, הייתה מעוגנת בהתפלגות תרבותית ופוליטית של תנועות ערכיות שונות. תנועות אלו שאפו לשמר את עצמאותו, ולכן התנגדו למהלכיו של בן-גוריון להביא ליצירת מערכת ביטחונית ממלכתית אחת, שכולם סרים למרותה, לאחר הקמת המדינה. ההתנגשות והמתח הטבעי בין נטיית הממשלה לקבוע כי למדינה יש מונופול בלעדי על השימוש בכוח צבאי לבין נטיית תנועות פוליטיות שונות (במיוחד אצל מי שנקראו בשם "ארגוני הפורשים", שלפני קום המדינה לא קיבלו את מרות הנהגת ההסתדרות הציונית והנהגת היישוב) להמשיך במצב הקודם, שימשה מצע נוח לפרוץ עימותים סביב נושא זה, אשר פרשת אלטלנה סימנה את שיאם.

מהלך הפרשה

הרכש והפלגת האונייה

האונייה "אלטלנה" נרכשה בארצות הברית בקיץ 1947 על ידי "הוועד העברי לשחרור האומה", שהיה גוף פוליטי של אצ"ל בארצות הברית. היא שימשה במקור כנחתת טנקים של חיל הים האמריקני בשם LST 138. השם החדש שניתן לאונייה, "אלטלנה", שמשמעותו "נדנדה" באיטלקית, היה שם העט של זאב זיבוטינסקי. במקור נועדה האונייה להביא עולים חברי אצ"ל מאירופה לארץ ישראל, אולם בסוף השנה הוחלט להשתמש בה גם כאוניית נשק. באונייה הפליגו כ-930 עולים שנועדו לגיוס לאצ"ל, חלקם ניצולי השואה, והיא הובילה על סיפונה ציוד צבאי רב. מרבית הציוד הצבאי שהועמס על האונייה (נשק ששווי הוערך בכ-153 מיליון פרנק) הועבר לידי האצ"ל בחינם על ידי ממשלת צרפת, במסגרת הסכם חשאי, שנחתם בין נציגי הארגון לג'ורג' בידו, שר החוץ הצרפתי, פרטי ההסכם והמניעים שגרמו לממשלת צרפת להעביר את הנשק לידי האצ"ל אינם ברורים. הסבר אפשרי הוא חששה של ממשלת צרפת מהשתלטות צבא עבר-הירדן על ירושלים, ורצונה לשמור על האינטרסים המיוחדים של צרפת בעיר באמצעות חימוש הצבא הישראלי (הצרפתים היו מעוניינים שירושלים תישאר מובלעת בחסות בינלאומית, בהתאם להחלטת החלוקה). חלק קטן מהנשק, שהיה על סיפון "אלטלנה", נקנה על ידי נציגי האצ"ל מידי ארגונים ספרדים אנטי פשיסטיים בצרפת, קומוניסטים צרפתיים ולוחמי מחתרות אנטי נאציות.

לפי עדותו של מפקד האונייה, אליהו לנקין, הציוד הצבאי שהועמס על "אלטלנה" כלל כ-5,000 רובים, 450 מקלעים, 5 זחל"מים, כמה אלפי פצצות מטוסים וכארבעה מיליון כדורים, כמו כן הכילה האונייה ציוד רפואי רב (כולל חדר ניתוח) ומדים לרוב. רב החובל של האונייה היה מונרו (עמנואל) פיין, יהודי ששירת בצי האמריקאי.

האונייה הייתה אמורה להגיע לישראל ב-15 במאי 1948, אך מאחר שרכישת הנשק וארגון הלוחמים ארכו זמן רב, יציאתה התעכבה, והיא הפליגה מצרפת רק ב-11 ביוני, עיכוב זה היה משמעותי ביותר, שכן כתוצאה ממנו "אלטלנה" הגיעה לחופי ישראל רק לאחר כניסת ההפוגה הראשונה במלחמה בא"י. בינתיים, נחתם ב-1 ביוני הסכם על שילוב אצ"ל בצה"ל, במסגרתו הוסכם, שאצ"ל יפסיק כל פעילות עצמאית לרכישת נשק. בעקבות ההסכם מסרו נציגי אצ"ל לממשלת ישראל על קיום אוניית הנשק ועל תוכנית ההפלגה שלה, אך מועד ההפלגה המדויק שלה מצרפת לא היה ידוע להם.

אנשים על סיפון האונייה אלטלנה

האדם שקיבל את ההחלטה על מועד ההפלגה הסופי של האונייה היה שמואל כץ, ששימש כמנהל מפקדת האצ"ל באירופה. הוא החליט לא להודיע להנהגת האצ"ל בישראל על מועד ההפלגה, משום שלטענתו "לא חשב שהדבר נחוץ", טעות שהתבררה בדיעבד כגורלית.

על רקע זה יצאה האונייה לדרכה בחשאי, מבלי להודיע למפקדת אצ"ל בישראל, אך דבר הפלגתה התגלה על ידי הסוורים בנמל שפתחו בשביתה והדליפו זאת לצהובון בריטי (כנראה בשל מסדר שנעשה בנמל לפני העלייה) וממנו הגיעה השמועה לרויטרס AP ולבסוף גם ל BBC, שם שמע לראשונה מנחם בגין, מפקד אצ"ל, על ההפלגה. בגין ניסה לעכב את הגעת האונייה, אך לא הצליח בכך, לטענת אליהו לנקין, מפקד האונייה, הסיבה הייתה בעיות קשר אך יש הטוענים כי לנקין ביים הצגה כאילו מערכת הקשר לא עובדת.

משא ומתן

נציגי הממשלה הציעו למנחם בגין שהממשלה תרכוש את כל הנשק שעל הסיפון, ובשל כך נערכה ישיבה של מפקדי האצ"ל ובה נדונה הצעת הרכישה, בגין התנגד נחרצות בטענה כי אין אנשי האצ"ל סוחרי נשק. ב-15 ביוני נועד מנחם בגין עם נציגי ממשלת ישראל, והודיע להם כי האונייה מפליגה לעבר חופי ישראל בניגוד להוראתו. ישראל גלילי העביר לבגין את הנחיית ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, כי על האונייה להגיע במהירות, שדר שהצליח להגיע אל האונייה. ב-16 ביוני התקיימה פגישה בין נציגי אצ"ל לנציגי משרד הביטחון, שבה עלו חילוקי דעות בדבר חוף היעד של "אלטלנה". בניגוד להצעת אצ"ל שהספינה תפרוק את העולים והציוד הצבאי שעל סיפונה בנמל תל אביב שם היו לאצ"ל תומכים רבים, החליטה הממשלה שהיא תעגון בחוף כפר ויתקין, במאמץ לשמור בסוד את דבר קיומה ממשקיפי האו"ם.

למרות הסיכום במחלוקת בדבר חוף היעד, נותרה אי-הסכמה משמעותית בנוגע לחלוקת הנשק שעל סיפון האונייה: בגין דרש כי חמישית מהנשק יועבר ל"גדוד הירושלמי", והשאר ליחידות צה"ל עם קדימות ליחידות אצ"ל, בעוד בן-גוריון הסכים כי חלק מהנשק יועבר לירושלים, אך עמד על כך ששאר הנשק יופקד ישירות בידי צה"ל ללא תנאים מוקדמים.

ישיבת הממשלה ב-20 ביוני

ב-20 ביוני בשעות הערב נערכה ישיבת ממשלה שעסקה בנושאים שונים ביניהם המצב החמור בירושלים. בסוף הישיבה, ניתנה סקירה של התפתחות הפרשה. לפי הדיווח הייתה בחוף ויתקין התכנסות כ-500 אנשי אצ"ל.

בן-גוריון מודיע כי:

"עניין המכתב שקבלנו חמור מאין כמוהו, אי אפשר שיהיו שני צבאות ואי אפשר שתהייה שתי מדינות ומר בגין יעשה ככל העולה על רוחו. נהגנו עד גבול הפשרנות האפשרית... עלינו להחליט אם למסור את השלטון בידי בגין ולפזר את הצבא שלנו או להגיד לו שיפסיק את פעולותיו הנפרדות, ואם לא – נירה! או שנחליט לפזר את הצבא שלנו.

בן-גוריון מעלה חשש נוסף והוא החלשת מעמדה של הממשלה במגעים עם שליח האו"ם לארץ ישראל, הרוזן ברנדוט, משום שהאחרון עלול להגיע למסקנה כי הממשלה הזמנית אינה שולטת במתרחש במדינת ישראל.

כל השרים שדיברו בישיבה, כולל מרדכי בנטוב, הרב פישמן-מיימון ויצחק גרינבוים אחזו בדעה כי עדיף להימנע מקרב ככל האפשר, ולשם כך יש לרכז כוח גדול שירתיע את אנשי האצ"ל. כפי שביטא זאת גרינבוים: "כדי למנוע קרב עלינו לרכז כוח גדול עם תותחים, אם יתרכז כוח קטן שיוכלו לעמוד נגדו, יתפתח קרב. ואז יהיה המצב רע גם אם ננצח".

עולה גם החשש כי כוחות צה"ל במקום לא יספיקו להתארגן בזמן כדי למנוע פריקה של מספיק נשק כך שיתפתח משבר רציני עוד יותר. הרב פישמן טוען כי "אם אפשר לרכז כוח במידה שיספיק כדי לאיים עליהם – צריך לעשות את הדבר." לכך עונה בן-גוריון "לאיים אפשר רק אם מוכנים גם לפעול. הם אינם ילדים ויש ערך לאיום רק כשהוא רציני... אם נכון הדבר שיש להם 5,000 רובים ו-250 מכונות ירייה הרי מה שהם עושים עתה הוא משחק ילדים לעומת מה שיעשו מחר. ואז תהיה שתי מדינות ושני צבאות." הרב פישמן שואל אם צריך לתת התראה לבגין ובן-גוריון אומר כמובן שכן.

בן-גוריון מבהיר כי מטרת הכוח היא מניעת הורדת הנשק לחוף, ואם אין ברירה יעשה שימוש בכוח. שמונה שרים הצביעו בעד, ושר אחד, הרב פישמן, נמנע. נוסח ההחלטה הוא "מחליטים פה אחד לתת סמכות למטה לפעולה נגדית, אם ירכז כוח מספיק במועד הדרוש. על המפקד במקום להשתדל למנוע בלי כוח, אם לא יקבלו דינו – ישתמש בכוח".

הגעת האונייה לכפר ויתקין

האונייה הגיעה לכפר ויתקין בשעות הערב המאוחרות של 20 ביוני, והחלה לפרוק אנשים וציוד. בין המקבלים את פניה היו מספר חברי אצ"ל, ובתוכם בגין עצמו, מספר חיילי הפל"ם (פלוגות הים של הפלמ"ח) שהתאמנו בפעולות הנחתה וחברי מושב הדייגים מכמורת. חיילי הפל"ם סייעו בפריקת העולים מהספינה, משהחל הוויכוח על יתרת הנשק שנותר בספינה, הוציאו חיילי הפל"ם את סירותיהם מכלל שימוש וטענו כי אינם יכולים להמשיך בפריקה.

בשעה 11.00 בערב שיגר יגאל ידן, ראש אגף המבצעים במטכ"ל צה"ל, מברק למפקדי חטיבות "קריית" ו"גבעתי": "לרגל אפשרות של התקוממות גדודי האצ"ל לפקודתך בעקב פעולות העלולות להתרחש מהלילה, עליך לנקוט בכל האמצעים הפרבנטיביים שהגדודים הנ"ל לא יוכלו לבצע את ההתקוממות הזאת". חיילי חטיבת גבעתי סירבו לבצע את המשימה, לאור זאת, נדרש דן אבן (אפשטיין), מפקד חטיבת אלכסנדרוני, לכתר עם חייליו את כפר ויתקין, ולהחרים את ציוד האונייה. בנוסף לחטיבת אלכסנדרוני הובאו למקום כוחות מחטיבה 7 גדוד 89 (הקומנדו מחטיבה 8 בפיקודו של משה דיין) ופלוגה מהגדוד השישי (שהובאה ממחנה פרדס-חנה).

פקודת הכיתור של כוחות אצ"ל על ידי כוחות צה"ל, הושלמה בבוקר יום המחרת, 21 ביוני. אנשי אצ"ל ראו בזמן זה שתי אוניות מלחמה של צה"ל שסוגרות על האלטלנה מהים. בשעות הבוקר ניסו משאיות האצ"ל לצאת החוצה אבל נתקלו במחסומים של צה"ל. את המחסום הראשון פרקו ואילו במחסום השני נתקלו בחיילי צה"ל שאיימו לפתוח באש אם ינסו לפרוץ את המחסום.

מספר דקות לאחר מכן, שלח דן אבן שליח לבגין עם אולטימטום קצר מטעם משרד הביטחון, למסירת האונייה על תכולתה לרשות הצבא. האולטימטום דרש תשובה תוך 10 דקות. הנימוק שניתן על ידי הממשלה לזמן הקצר היה כי שהות ארוכה בחוף עלולה לגרום לנהירה המונית של אנשי אצ"ל לחוף ולהחרפת העימות בין שני הצדדים. בנאום לפני העולים החדשים על סיפון אלטלנה, אמר בגין שהנשק שעל הספינה נועד ליחידות האצ"ל כדי להגן על ירושלים, ולכן אין כוונה למסור אותו לרשות צה"ל. עוד אמר שהאצ"ל יגן על ירושלים וצבא ההגנה לישראל (הגנה בהדגשה – בציניות) יגן על תל אביב.

בגין ראה באולטימטום הדחוק עלבון, וסגנו יעקב מרידור ניסח זאת כך: "איך זה תוך עשר דקות נותנים אולטימטום? מה זה? אנחנו פושעים? איזו גישה זאת? לא עשינו בשביל המולדת משהו, כדי שהם יוכלו לתת את הפקודות האלה? זה קומם אותנו". בגין טען זמן קצר לאחר מכן כי לא הייתה לו אפשרות לענות תוך עשר דקות וכי הוא רוצה לדבר עם דן אבן.

חלפו עוד מספר שעות שבהן אנשי האצ"ל המשיכו לפרוק את ארגזי הנשק מהספינה, ללא מימוש האולטימטום.

לפי בן-גוריון, היות שניטנו הוראות ברורות לפיקוד הצבא, לא היה לו יותר מה לעשות, והוא לא היה מעורב בנושא עד לפנות ערב. ראש אגף מבצעים, יגאל ידן (שתפקד בעצם כרמטכ"ל באותו זמן) נסע לכפר ויתקין בעצמו וניהל את הפעולות שם.

קרב בכפר ויתקין

נוכח הסירוב להיענות לאולטימטום, ומשניסו משאיות הנשק לפרוץ את המצור, החלו בשעות הערב של 21 ביוני חילופי-אש, שבהם נהרגו ארבעה אנשי אצ"ל ושני חיילי צה"ל בנוסף נפצעו 14 אנשי אצ"ל ו-3 חיילי צה"ל. מפקד האצ"ל במקום ביקש הפוגה של 45 דקות לפינוי הפצועים, בכלי רכב של האצ"ל. מפקדי צה"ל במקום הסכימו להפסקת האש ולפינוי הפצועים ברכבים של צה"ל. בשעה תשע בערב הודיע "קול ישראל" כי הוטל עוצר על העיר נתניה.

רוב הנשק שהביאה האונייה נותר בה, אבל חלק ממנו נפרק לחוף. לפי הערכת תנועת חירות, כ-2000 רובים (כ-40% מהרובים באונייה), מאות מכונות ירייה וכמיליון כדורים (25%) נפרקו לחוף והגיעו בסופו של דבר לידי צה"ל. גם לפי הערכת הממשלה חלק מהנשק נפרק בחוף אבל רובו נותר באונייה.

בשלב זה האונייה נמלטה אל לב ים ועל סיפונה בגין וכ-100 אנשי אצ"ל, מיעוטם עולים. לפי מרידור הסיבה לכך הייתה חשש לחייו של בגין. בגין עצמו נימק את ההפלה ברצון להתייעץ עם חבריו ולהגיע להסדר לפריקת הנשק. האונייה הפליגה בתחילה לכיוון חיפה אך סבה לתל אביב בפקודת ספינות חיל הים.

ביום המחרת, 22 ביוני, הסכים יעקב מרידור, שנתר כמפקד האצ"ל בכפר ויתקין, להיכנע. הדבר כלל מסירת כלי הנשק והרכבים במקום לידי צה"ל, ומסירת מכתב אישי מכל אחד מאנשי האצ"ל שיספק את פרטיו וכן התחייבות להופיע בפני השלטונות אם ידרשו לכך. שני הצדדים התחייבו לשחרר שבויים שהיו בידם.

קרב בבית דגן

אנשי אצ"ל לשעבר שהיו בגודי צה"ל בדרום הארץ, עזבו את עמדותיהם כדי לסייע לכוחות האצ"ל. ב-21 ביוני, כוח של לוחמי אצ"ל לשעבר שגויסו לגדוד 57 של חטיבת גבעתי, נטש את עמדותיו בחזית ליד רמלה (שטרם נכבשה), השתלט על נשק ועל כלי רכב של צה"ל ויצא בשיירה לכיוון כפר ויתקין.

השיירה נעצרה במחסום בבית דגן שאויש על ידי אנשי חטיבת קריית שניסו לעצור את התקדמותה. הם סירבו להישמע לפקודה לחזור לבסיס. בקרב שהתפתח נהרגו שני אנשי אצ"ל. אחד מהם היה ויקטור-אריה פקולה ומספר חיילי צה"ל נפצעו. שיירת אנשי אצ"ל גברו על כוח צה"ל, פרצו את המחסום, בזזו את הציוד הצבאי שהיה במקום והמשיכו בנסיעה מהירה לעבר חוף הים. בן-גוריון דיווח על התקרית בישיבת הממשלה למחרת, באמרו כי הכוח חסם את הדרך וכי אנשיו מנעו ממנו לשוב לתל אביב בשל כך.

קרב ימי עם אוניות חיל הים

בשעה 15:21 פנתה אלטלנה לעבר תל אביב. שתי קורבטות "אח"י וגיווד" ו"אח"י אילת" בפקודו של מפקד חיל הים פול שולמן, נשלחו כדי לרדוף אחר אלטלנה ולמנוע ממנה להגיע לחופי תל אביב. כדי למנוע את הטבעתה ניסתה אלטלנה להיצמד ככל האפשר לקרבת החופים. הווגיווד ואילת ניסו ליצור עם אלטלנה קשר ולבקש ממנה לפנות ללב ים באמתלאות שונות, אולם לנקי עשה עצמו כלא מבין והתעלם מהמסרים.

אח"י אילת ירתה בתותחי 20 מ"מ על אלטלנה, בזמן שזו חמקה דרומה בשעות החשכה. אלטלנה השיבה אש מקלעים שלא פגעה ולא גרמה נזק. בהמשך התפתח קרב ימי קצר עם אח"י וגיווד, שבו נעשו חילופי אש מקלעים. חייל צה"ל, איש אצ"ל לשעבר, ששירת בווגיווד נפצע בקרב.

בשתי אוניות חיל הים פרצו מרידות זוטא. ישראלים ומתנדבים שנמנו עם הצוותים סירבו למלא פקודת ירי. לפי משה נקדימון סיפרו לצוותים סיפור כוזב לפיו מדובר באוניית אויב ערבית. אלטלנה הייתה בעלת יכולות תמרון טובות יותר מאניית חיל הים והיא הצליחה להתחמק לחוף תל אביב.

עגינת האונייה בתל אביב

ב-22 ביוני בשעה 00:30 השליכה אלטלנה עוגן מול מלון "קטה דן", סמוך למטה הפלמ"ח ולרחוב פרישמון. על פי הצעת מפקד האונייה אליהו לנקין, העלה אותה רב החובל מונרו פיין על שרטון, שריד של אוניית המעפילים "טייגר היל" שטבעה ב-1939. נימוקו היה כי "עכשיו יהיה ברור לכל אחד שאונייה על שרטון איננה עוסקת במרידות".

במקום היו כוחות של חיל המשמר (חי"ם) שהורכב מחיילים בעלי כושר לקוי או גיל גבוה. על הגנת תל אביב הופקדה חטיבת קריית ויחידות משנה שלה, שנערכו לתפיסת החוף מול האונייה. במהלך הלילה נסגרו רחובות ובתי קפה על הטיילת התרוקנו ממבליהם. נשלחו פטרולים ונערכה כוננות למניעת ירידה מהספינה, עם הוראות לפתיחה באש.

האלוף מיכאל בן-גל, מפקד קריית, שלח פקודת מבצע שבה נרשם: "על אוניית נשק שהגיעה לחופי הארץ השתלטו כוחות אצ"ל. ממשלת מדינת ישראל החליטה פה אחד וציוותה לצבא ההגנה לישראל לנקוט בכל האמצעים להעברת הנשק לרשות הממשלה". פקודת המבצע הורתה על גיוס מידי של "כל הכוחות שבמרחב ההגנה של תל אביב... במגמה לחסום בדרכים ידועות כל תנועה, חוץ מנושאי תעודות ש.ב. (שירות ביטחון), מכוניות אספקה ויחידות צבא שלנו". ברחובות הסמוכים לים היו ממוקמים מטות ומפקדות שונים של צה"ל, שבמטכ"ל התייחסו אליהם כאל יעד אפשרי. בן-גל הורה להגביר את השמירה על מוסדות הממשלה ומרכזים אחרים.

באמצע הלילה נערך ניסיון להוריד סירה מאלטלנה על מנת ליצור קשר עם מפקדת אצ"ל שהייתה ממוקמת בבניין בית החולים "פריד" ברחוב לילינבלום תל אביב. אש שנורתה מתוך עמדת שקי החול שלמרגלות מטה הפלמ"ח אילצה את הסירה לחזור.

ניסיונות משא ומתן בליל 22 ביוני

בשעות הלילה התקיימו מגעים בין גורמים שונים. שליח העביר פתקים בין בגין על האונייה לבין חיים לנדאו, בכיר במפקדת אצ"ל שהיה מעורב במגעים על המיזוג בצה"ל.

בשעה 03:40 יזם צבי אורבך, מפקד כוחות החי"ם (חיל המשמר) בחטיבת קריית, שפיקד על הכוחות בגזרת חוף תל אביב, שיחות בין גלילי וידין שהיו במטכ"ל, לבין לנדאו ואיתן לבני, מפקד גדוד אצ"ל בצה"ל ובן ציון קצנבלוגן מוותיקי אצ"ל. בשעה 04:00 לפנות בוקר דיווחו גלילי וידין לבן-גוריון בביתו על כישלון המגעים. לדברי גלילי, בשיחה זו אמר בן-גוריון שלא יהיה מנוס משימוש בכוח, לרבות תותחים. בסיום המפגש הסמיך בן-גוריון את שניהם להמשיך לנהל את המגעים עם אצ"ל והורה להם לנקוט "שפה איתנה" במשא ומתן עם נציגיו. גם סבב נוסף של שיחות כשל.

בבוקר ניסה מפקד חיל המשמר להידבר עם האנייה אך הוא סולק ממנה.

ישיבת הממשלה בבוקר 22 ביוני

בישיבת הממשלה באותו בוקר האשים בן-גוריון את פיקוד האצ"ל בהפרת ההסכמים. הוא טען שאלטלנה נכנעה בלילה לספינות חיל הים, שהדביקו אותה בחוף תל אביב, אבל לאחר מכן התעלמה מפקודה לשוב אל קיסריה. בן-גוריון סיפר לשרים כי בשעות הבוקר התנהל משא ומתן עם פיקוד האצ"ל על האונייה, במהלכו הם נדרשו לתת לנציגי הממשלה לעלות לאונייה, כדי להגיש את תביעות הממשלה, אולם אנשי האצ"ל התנו

את הסכמתם בכך, שמפקדי האצ"ל יורשו גם הם לעלות על סיפונה להתייעצות, דרישה שנדחתה על ידי מנהלי המשא ומתן מטעם הממשלה הזמנית. לסיכום אמר בן-גוריון: "מתברר שזו הייתה תרמית: הודיעו שנכנעים – ולא נכנעו".

במהלך הישיבה תודרכו השרים לגבי אירועי יום אמש ולגבי עגינת האונייה בחוף תל אביב. בקרב חברי הממשלה, שהשתתפו בישיבה, התגלעו חילוקי דעות ביחס לדרך הטיפול באלטלנה. נציגי מפ"ם ומפא"י בממשלה, בתמיכת השרים פליכס רוזנבליט ובכור שיטרתית תמכו בנקיטת גישה תקיפה ובלתי מתפשרת כלפי אנשי האצ"ל על האונייה, בעוד נציגי המפלגות הדתיות והציונים הכלליים תמכו בגישה פשרנית יותר, ובהמשך ניהול משא ומתן עם נציגי אצ"ל, בתקווה להגיע בכל זאת לפשרה מוסכמת. מרבית השרים ראו בפעולות האצ"ל מרד כנגד סמכות הממשלה הזמנית. הם העלו חששות שונים כמו פרוץ מלחמת אחים בשל הפרשה, ופגיעה אנושה ביכולת להחזיק מעמד מול צבאות ערב.

גרינבוים הסביר במהלך ישיבה את הצעת הפשרה שלו לסיוס המשבר עם האצ"ל. הוא הביע חשש, שהפעלת כוח צבאי להכנעת אלטלנה, עלולה לדחוף את הארגון לחזור בו מהסכמתו להשתלב במסגרת צה"ל, ולרדת שוב למחתרת, הפועלת נגד ממשלת ישראל. יחד עם הרב פישמן ומשה שפירא, הוא הציע להפסיק את העימות הצבאי עם האצ"ל ולבחור וועדת שרים בת שלושה חברים, לניהול משא ומתן עם נציגיו. רוב השרים התנגדו לקיום משא ומתן כזה. שר החוץ, משה שרת טען בתקיפות כי לא מדובר כאן בריב בין "שתי כנופיות" אלא בארגון שמפר הסכם עם הממשלה וממאן להישמע להוראותיה. בעוד שבתחילת הפרשה, ובעיני אצ"ל גם בסופה – "העיקר היה עניין חלוקת הנשק" מצהירים בן-גוריון ושרת כי "העיקר היה סמכות מדינת ישראל" – ולכן אין להיכנס למשא ומתן נוסף עד לקבלת תנאי הממשלה על ידי האצ"ל.

לפי בן-גוריון:

"כולנו רוצים להימנע משפיכת דמים. אין בינינו מי שלהוט יותר אחרי שפיכת דמים ומי שלהוט פחות אחרי שפיכת דמים. אבל שום משא ומתן, אלא מסירת האונייה לממשלה וקבלת הפקודות מן הצבא, זה הצבא שלנו. ואם יקבלו את זה ולא ישתמשו בכוח – לא נלך אתם בקרי"

בשלב זה, אנשי האצ"ל עדיין קיוו לפרוק את הנשק שנותר באוניה בחוף תל אביב, ולאחר מכן להגיע להסדר כלשהו עם הממשלה. לממשלה הזמנית היה ברור בשלב זה, כי לאחר גילוי האונייה, והגעתה לחוף תל אביב, לא ניתן עוד להסתיר את פריקת הנשק ממנה ממשקיפי האו"ם, וישראל אינה יכולה להרשות לעצמה את המחיר המדיני של פריקת הנשק מאלטלנה בניגוד להחלטת האמברגו של מועצת הביטחון של האו"ם. עוד קודם לכן עלה חשש מכך, שמועצת הביטחון עלולה למנוע הגעה של אוניות עם עולים מאירופה לישראל, אם ברנדוט לא יסמוך על הבטחות ממשלת ישראל. שרת אמר במהלך הישיבה, כי לאחר תום ההפוגה השנייה, הוא יצליח לשכנע את האו"ם למסור את הנשק הנותר לידי צה"ל. כמו כן שרי הממשלה חששו מהפצצת האנייה על ידי הערבים מיד בתום ההפוגה. הממשלה החליטה כי לאחר כניעת האונייה, היא תבקש מנציגי האו"ם לפרוק את הנשק ממנה, כדי לשים אותו תחת פיקוח האו"ם, או לחלופין להשאיר את הנשק על האונייה תחת פיקוח האו"ם עד לגמר ההפוגה. הממשלה גם החליטה כי אם האונייה תציע להפליג חזרה לים ולחזור רק באישור הממשלה, היא תשקול את הנושא מאוחר יותר בהתאם לתפיסה כי הנושא העיקרי העומד על הפרק הוא לא גורל הנשק שעל האונייה, אלא הציות לסמכותה של הנהגת המדינה היהודית הצעירה (הממשלה הזמנית).

הממשלה דחתה, ברוב של 6 מול 4, את הצעה להקים וועדה למשא ומתן עם אצ"ל. ברוב של 7 מול 2 החליטה הממשלה לדרוש שאצ"ל ימסור את כל הציוד הצבאי שעל סיפון אלטלנה לידי צה"ל ורשויות המדינה. בן-גוריון הבהיר בתום הישיבה "אני רוצה שיהיה ברור מה החלטה שקבלנו. אנחנו החלטנו שדורשים מהם למסור את האנייה. אם לא יסכימו – פירוש ההחלטה כפי שהבינתי שיש להשתמש בכוח כמו בכפר ויתקין

– לתקוף אותם בכוח כזה שיהיו נאלצים להיכנע, במקרה ויפנו אלינו ויודיעו שהם מסלקים את האונייה מחוף הארץ – תדון הממשלה בדבר ותתן להם תשובה. אני מניח שאין ערור על כך שזהו פירוש ההחלטה: לעשות הכל למען שאפשר יהיה לתפוס את האונייה בלי שפיכת דמים. אבל אם לא תהיה דרך אחרת – להשתמש בכוח.”

היערכות בחופי תל אביב

בשעות הבוקר של 22 ביוני נתן בן-גוריון לראש אג"מ (והרמטכ"ל בפועל), יגאל ידין, הוראה לפיה: "עליך לעשות את כל הצעדים, ריכוז צבא, כוח אש (תותחים, מכונות ירייה), זורקי להבות... למען הבא את האונייה לכניעה ללא תנאי". בעקבות הוראה זו נשלחו כוחות מחטיבות יפתח, כרמלי והנגב לאזור תל אביב וסוללת תותחים הוצבה באזור מחנה יונה.

בשעות הבוקר הסתננו אנשי אצ"ל ואוהדי הארגון לאזור החוף של תל אביב, באזור שבין חוף גורדון לחוף ירושלים של תל אביב המודרנית. לפני הצהריים הם פרקו מנשקם את אנשי החי"ם, ויצרו ראש גשר לאלטלנה. לאחר איבוד שליטה במצב מצד חי"ם הועבר הפיקוד לפלמ"ח. בשלב זה מפקדת חיל הים שבמלון "סן רמו" בסמוך לאלנבי הייתה נצורה בשטח שבידי האצ"ל.

שידור מטעם ארגון האצ"ל טען כי כוחות עצומים של צה"ל מתכוונים לבצע התקפה רצחנית על יחידות האצ"ל. אנשי הארגון גם איימו בהתפשטות הסכסוך על פני כל הארץ בשעה 09:45 החלה האונייה לכרוז לחוף שלא להפריע לה להוריד את הנשק.

משעה עשר בבוקר לערך פיקד יצחק רבין על כוחות שהגנו על מטה הפלמ"ח במלון "ריץ" בחוף תל אביב לשם נקלע במקרה עם זוגתו. הוא ציין בספרו פנקס שירות, שבקרב כוחות הפלמ"ח נפוצו שמועות על כך ש"האצ"ל מתכוון להשתלט על תל אביב כולה". הוא כתב שפעילי אצ"ל השתלטו על כמה עמדות סמוך לחוף ולוחמי חטיבת קריית נטשו את עמדותיהם על מנת להימנע מלהשתתף במלחמת האחים. לעומתם מחלקה אחת של חיילי חטיבת גבעתי לא נסוגה מעמדותיה.

תחילת הקרב בתל אביב

סמוך לשעה 12 בצהריים, שידרה אלטלנה לחוף כי היא תחל בפריקת הנשק ואם יפריעו להם בכך – יפתחו באש. דבר זה הוביל להיערכות רבה בחוף. עיתונאים שהיו במועדון "סקופוס" נדרשו לעזוב בגלל סכנת קרב.

עקב אי התקדמות במגעים, החליטו אנשי האצ"ל לשלוח סירה עם אמצעי לחימה כלחץ על נציגי הממשלה לפתוח במשא ובמתן. היה ברור שמדובר בפרובוקציה, אבל ההנחה הייתה כי הדבר יקדם את המשא ומתן. יונה פרגר, שהיה בעל ניסיון רב, מונה לפקד על הסירה. לוחמי הסירה הורכבו משלושה כוחות. כוח אחד, בן חמישה לוחמים, חמושים במטול נגד טנקי (פיאט) ובנשק אישי במתחם קפה "פנורמה". כוח שני, עם 5 לוחמים, מול מטה הפלמ"ח, ופרגר עצמו וארבעה נוספים, חמושים בשני ברנים ובמכשיר קשר, בעמדה ברחוב הירקון הסמוך. באמצעות נשק זה ניסו אנשי האצ"ל להשתלט על מלון ריץ, שבו שכן מטה הפלמ"ח, בסמוך לרחוב פרישמן. משלב זה המלון נמצא במצור על ידי אנשי האצ"ל כשמול כוחות האצ"ל נמצאים כוחות חמושים במקלעים של אנשי פלמ"ח. שני הצדדים החלו לצעוד זה מול זה, הפיקוד במלון ריץ החליט שלא לפתוח באש אלא אם כן יותקף והסירה הראשונה שיצאה מאלטלנה פרקה ללא שתותקף.

הסירה חזרה לאלטלנה. אנשי האצ"ל מילאו אותה שוב בנשק ושלחו אותה לחוף. בשעה 12:15 התקרבה הסירה לחוף במסעה השני אנשיה קראו לעבר החוף לא לגלות התנגדות, אבל בטרם יכלה לעגון, פתחו כוחות צה"ל באש לכיוון הסירה. מקור האש היה במרפסת של ויצו, מטה חיל המשמר. דבר זה החל קרב יריות קשה בין אנשי אצ"ל בחוף ובספינה לבין חיילי צה"ל במטה חיל המשמר, ובמטה הפלמ"ח. הסירה הצליחה

להוריד קבוצת אנשים במרחק 300 מ' מצפון לאונייה, אך בכל פעם שניסתה לחזור נבלמה על ידי האש הכבדה.

משלב זה התפתח קרב שנמשך כחצי שעה, שבו גם אנשי האצ"ל באונייה ירו על החוף. כמה מלוחמי אצ"ל ששהו על "אלטלנה" העידו שבגין הורה שלא להשיב אש, מחשש להתפתחות מלחמת אחים. זו גם גרסת בגין עצמו בספרו המרד. אולם אנשי האצ"ל באונייה לא מילאו אחר פקודה זו והמשיכו לירות. בגין פנה בזעם ללנקין, שבתאי נדיב וג'ק ברון, ודרש להוציא את הנשק מידי האנשים. ברון ונדיב עשו זאת. לנקין ציווה על הפסקת הירי אולם ההוראה לא בוצעה, אולי בגלל שאון הקרב. ג'רי זלצמן רץ על הסיפון לעבר פקודיו שירו מהחרטום, וחטף את הרובים מידם וציווה עליהם לחדול מהירי ולרדת לבטן האונייה.

אנשי האצ"ל על החוף ניסו לכבוש את מלון ריץ אבל נהדפו.

"תגבורות של לוחמי אצ"ל זרמו אל החוף מן האונייה שבים ומכיוון תל אביב. נפתחה אש לעבר המטה. השבנו אש אל היורים – חוליות אצ"ל, הפרושות לאורך החוף במספרים ניכרים. בבית הסמוך לשלנו שלטו אנשי אצ"ל. כרתנו אתם הסכם: הם אינם יורים לעברנו ואנו איננו יורים לעברם. קול פיצוץ החריד את הבניין: אצ"ל שלח פגז נגד טנקים "פיאט" לעבר מטה הפלמ"ח. הפגז לא גרם כל נזק, אבל זו הסלמה חריפה בקרב. אם הפגז השני יפגע בקיר פנימי של הבניין, מצבנו יחמיר מאד. עמוס חורב (לימים אלוף בצה"ל) ואני עלינו לגג הבניין והשלכנו רימונים לעבר החוליות הפרושות על החוף. לאנשי אצ"ל היו נפגעים. אחד ממפקדי אצ"ל איבד את השליטה על עצמו, התפרץ וצעק, 'למה אתם יורים ביהודים?'. השבתי לו, כשיהודים יפסיקו לירות בנו, נפסיק לירות ביהודי."

יהודים יורים ביהודים. שעות ארוכות. יהודים נפגעים ונהרגים – מכדוריהם של יהודים אחרים. בהפוגה שבין מערכה אחת במלחמת העצמאות לבין המערכות הבאות, כאשר חשיבותו של כל לוחם בודד לא תסולא"י (יצחק רבין, פנקס שירות, כרך שביעי, עמ' 567).

חיילי צה"ל במטה הפלמ"ח חיסלו עמדת פיאט ומקלע שירו עליהם. מספר אנשי אצ"ל פצועים נראו מוצאים מהמקום. אנשי הפלמ"ח גם זרקו רימונים כדי להדוף את ההתקפה. אנשי האצ"ל בחוף החלו לצעוק וביקשו הפסקת אש לפינוי הנפגעים. על סיפונה של אלטלנה היו פצועים רבים. ביניהם שני בכירים, אברהם סטבסקי (שמת אחר כך) ושמואל מרלין. רב החובל התקשר באלחוט וביקש להורות על הפסקת אש. הוא ביקש להחזיר את הסירה היחידה של אלטלנה שעוכבה בחוף כדי להעביר בה את הפצועים קשה. המענה היה שעל אנשי אצ"ל לחדול מפריקת הנשק.

חילופי היריות בחלק הראשון בקרב בתל אביב, נמשכו חצי שעה, עד לשעה 12:45 לטענת לנקין, מפקד צה"ל יצר קשר עם האונייה והודיע כי יפסיק את היריות אם תחדל פריקת הנשק ואנשי אצ"ל הסכימו לכך. חיילי צה"ל הסכימו לפינוי הנפגעים באמצעות אמבולנסים ומשאיות שהגיעו דרך רחוב מאפו. תושבי תל אביב שהסתתרו מפחד הירי, יצאו מהבתים בתחושה שהקרב הסתיים.

הפגזת האונייה וסוף הקרב

בשעות הצהריים נקרא יגאל אלון אל המטכ"ל, ומונה לפקד על מבצע "להדברת התמרדות האצ"ל ומניעת השתלטות שלו על תל אביב".

אלון נקרא לשיחה עם בן-גוריון. שיחתם נמשכה 15 דקות. בשיחה זו לא נרשם פרוטוקול וכל מה שפורסם בקשר לכך בא מפי אלון. דן קורצמן, שחיבר ספר מקיף על מלחמת העצמאות, טען כי אלון גילה לו פרטים על שיחה זו. "לדבריו, בן-גוריון אמר לו, 'אנו ניצבים בפני מרד גלוי. לא רק תל אביב בסכנת נפילה בידי המורדים. כל עתיד המדינה הזאת הוא על כף המאזניים'". גם הביוגרף של בן-גוריון, מיכאל בר זוהר, מסתמך רק על עדותו של אלון, לאמור: בן-גוריון פנה אליו בקול דרמטי ובחריקת שיניים: "תפוס את בגין!

תפוס את בגין!" אלון התארגן במהירות. הוא הקים מטהו במחנה יונה, היום גן מלון הילטון. רבין מונה לסגנו של אלון וקצין המבצעים שלו.

בשלב זה מטה הפלמ"ח היה נתון במצור, ואנשים באונייה ומהחוף ירו עליו. מדי פעם נעשו הפוגות להוצאת הפצועים. גם מטה חיל הים היה נתון במצור. קציני צה"ל דרשו שוב ושוב מאנשי האצ"ל להיכנע אבל אנשי אצ"ל לא נשמעו להם. אלון דווח לדין: "אצ"ל השתלט על תל אביב... מפקדת המחוז (חטיבת קריית) לא שולטת בעיר". אלון העריך שבלי תגבור כוח צה"ל, הוא לא יצליח לגבור על כוחות אצ"ל. הוא הורה להעביר כוח בגודל 3 פלוגות מחטיבות יפתח, הנגב וכרמלי לתל אביב – וכוח זה טיהר את הרחובות והסיר את המצור משתי המפקדות. בנוסף שלח אלון גדוד נוסף של צה"ל, לעצור ולפרוק את הנשק של כוח של אנשי אצ"ל שערקו מיחידותיהם בצה"ל והתקדמו מכיוון סרפנד אל תל אביב.

אלון העריך שיש לו שלוש אפשרויות – לפתוח באש כבדה על "אלטלנה" ולגרום אבדות כבדות, להניח לאנשי האונייה לרדת לחוף עם עוד נשק, דבר שהוא מעריך שיגרום עוד קרבות רחוב עקובים מדם. במקום שתי אפשרויות אלה, הוא פונה למטכ"ל של צה"ל וביקש שיטיל על חיל התותחנים – שלא נתון לפיקודו, לירות כמה פגזי אזהרה לקרבת האלטלנה, לפני הגשת אולטימטום לכניעה. לפי מקור אחר, בשעה 15:30 מסרו כוחות צה"ל לסגן רב החובל של "אלטלנה" אולטימטום, שכלל דרישה לכניעת האונייה עד שעה 16:00.

בשעה 16:00, לאחר שחלף מועד האולטימטום, פתח תותח של צה"ל באש התראה לעבר האונייה. הפגז השני שנורה מהתותח פגע במחסן האונייה וגרם להתלקחות דליקה. לטענת אלון הפגיעה הייתה בטעות ולא מכוונת. לאחר שנכשלו המאמצים לכבות את האש המתפשטת, נאלץ רב-החובל לפקוד על נטישת הספינה מחשש להתפוצצות חומרי הנפץ שעל סיפונה. האנשים שהיו על "אלטלנה" קפצו אל המים, וחבריהם, שהיו על החוף, יצאו לקראתם עם סירות חסקה.

לפי אלון, מרגע שנודע לו על הפגיעה, הוא פקד על חלק מאנשיו להניח את נשקם, לקפוץ לים ולהחיש עזרה לאנשי האונייה. לאחר מכן התקשר למטכ"ל לבקש מהם שיורו להפסיק את אש התותחנים, וכן להזעיק את חיל הים לפעולות הצלה של אלטלנה.

יצחק רבין כתב בזכרונותיו, שבראותם את "אלטלנה" בוערת, אנשי האצ"ל על החוף נתקפו בהיסטריה וצעקו "בגין על האונייה! הצילו את בגין!". לפי עדות רבין, אנשי הפלמ"ח הגבירו בתגובה את עוצמת האש שירו על האונייה, ואילו הוא ומפקדים נוספים של הפלמ"ח, שנמצאו במלון ריץ (מטה הפלמ"ח בתל אביב), ניסו להפסיק את הירי על האונייה לאחר שהבינו שהקרב נסתיים למעשה ולא נשקפת עוד סכנה מצד "אלטלנה": "אש תופת, בעוצמה בלתי רגילה, מכל כלי-הנשק, נפתחה לעבר האונייה. משקעי השנאה של אנשי הפלמ"ח וה"הגנה" כלפי הארגונים (ארגוני "הפורשים" – האצ"ל והלח"י) ומנהיגם מצאו ביטויים בעוצמת האש. איני יודע אם מנחם בגין נמצא על האונייה. אני יודע שהאונייה בוערת, שהפרשה הזאת מחוסלת ואין צורך בנפגעים נוספים. אני עושה כל מאמץ, יחד עם המפקדים האחרים, להפסיק את האש".

בראיון שנערך עמו אמר רבין, כי הורה להפסיק את האש לאחר שראה שהאונייה בוערת, ושהירי מכיוונה נפסק. הוא הוסיף, שלאחר הפסקת הירי על האונייה, אנשי האצ"ל שעל החוף, שהיו בפאניקה, הזהירו כי התחמושת וחומרי הנפץ שעל סיפונה עלולים להתפוצץ ולגרום הרס רב באזור חוף תל אביב. בסרטון מופיע גם לוחם פלמ"ח בשם אורי ירום, המודה כי נורתה אש גם לעבר אנשי אצ"ל פצועים, שקפצו מהאונייה וניסו להגיע לחוף.

בו בזמן, כוחות צה"ל השתלטו על אנשי אצ"ל שנמצאו במבואות העיר ובתוכה, יחידת פלמ"ח הגיעה למלון ריץ והסירה את המצור ממנו. רוב התנגדות אנשי האצ"ל נפסקה בשלב זה. לפנות ערב פוזרה ההתקהלות של אנשי האצ"ל והפלמ"ח שלט בחוף.

בקרב על חוף תל אביב נהרגו עשרה חברי אצ"ל וחייל צה"ל. סך ההרוגים בקרבות בחוף ויתקין, בצומת בית דגן, ובחוף תל אביב: 16 אנשי אצ"ל ושלושה חיילי צה"ל. מבין הנופלים מאצ"ל, שלושה היו מהעולים החדשים שהפליגו עם אלטלנה והשאר ישראלים ותיקים (יחסית), בהם גם אברהם סטבסקי, אחד מהנאשמים בפרשת רצח חיים ארלוזורוב.

תוצאות הפרשה

בסיכום הקרבות נהרגו 19 אנשים מחילופי האש (16 מהאצ"ל ו-3 מצה"ל) ועשרות נפצעו.

הרוחות לא נרגעו גם בתום הקרבות בחוף תל אביב. באותו לילה נאם מנחם בגין בתחנת הרדיו החשאית של האצ"ל. במהלך נאומו, שנמשך שעתים, הוא פרץ בבכי. הוא כינה את בן-גוריון "כסיל" ו"טיפש" וטען שזמם "מזימה" להרוג אותו. עם זאת, הזהיר את אנשיו: "אנו לא נפתח באש. לא תהיה מלחמת אחים בעוד האויב בשער". לימים התייחס בזיכרונותיו ללגלוג לבכיו: "יש דמעות אשר שום גבר אינו צריך להתבייש בהן. יש דמעות מצילות. יש שהברירה היא: דמע או דם". באותו לילה פרסם האצ"ל גילוי דעת, שכינה את בן-גוריון "דיקטטור מטורף" שעומד בראש "ממשלת רודנים פושעים", "בוגדים" ו"מרצחי אחיהם". את מעשיו של בן-גוריון הגדיר "פשעים נגד העם ונגד האנושות" למחרת, 23 ביוני, הודיעה מפקדת אצ"ל כי הארגון מבטל את ההסכם עם הממשלה, כי אנשיו לא יתגייסו לצה"ל וכי אנשי האצ"ל לא מכירים בממשלה הזמנית ודורשים את התפטרותה המיידית. עם זאת המפקדה הורתה לא לפתוח באש בשום מקום במדינה, מחשש למלחמת אחים ובנימוק כי האויב הערבי-הבריטי עומד בשער. בנוסף התרחשו עימותים שונים בתל אביב, ביניהם ירי (באוויר) במשך חצי שעה בין משוריון של צה"ל לבין משוריון של אצ"ל.

השרים פישמן ושפירא התפטרו מן הממשלה הזמנית ב-23 ביוני. הם חזרו בהם ביום למחרת בעקבות הרחבת הוועדה שנועדה להבטיח צבא אחיד ומרות אחידה ושוויון בזכויות ובחובות של כל החיילים. כמו כן הובטח לסלוח לכל פשעי העבר בנושא זה, כי העצורים הולכים ומשוחררים ושלא יהיו עוד מאסרים ללא כתבי אשמה.

בעקבות הפרשה נעצרו כ-200 מאנשי אצ"ל ושחררו ברובם לאחר מספר שבועות. חלק מבכירי הארגון: משה חסון, אליהו לנקין, יעקב מרידור, בצלאל עמיצור והלל קוק הוחזקו במעצר עד 27 באוגוסט ושחררו רק בעקבות שביטת רעב ולחץ ציבורי. רוב יחידות האצ"ל פורקו ופוזרו בצה"ל, למעט "הגדוד הירושלמי". ב-17 בספטמבר 1948, נרצח ברנדוט בירושלים על ידי ארגון הלח"י. בעקבות כך נחקקה פקודת מניעת טרור, ופורק הלח"י. כמו כן החליטה הממשלה על תביעת אולטימטום מגדוד האצ"ל בירושלים להתפרק. דבר שיצא לפועל ב-21 בספטמבר.

למשך כשנה עמד גוף הספינה מעלה חלודה ומפוחם מול חופי תל אביב.

הפרשה שעוררה הדים רבים נחשבת לציון דרך חשוב ושנוי במחלוקת בתולדות מדינת ישראל. המאורעות המדויקים, ומניעי הצדדים המעורבים, ובמרכזם בגין ובן-גוריון, נתונים לפרשנויות רבות וסותרות, המושפעות לא מעט מעמדת המפרש. בניסיון להבין את מניעי בגין, יש הטוענים, כי דרישתו לקבל את חמישית הנשק בספינה נועדה להעלות את מורל חייליו שלא משכבר נאלצו לקבל את עולו של צה"ל, אך בעיקר כדי לחזק את כוחות אצ"ל בירושלים. לעומתם נטען, כי שאיפת בגין הייתה לחזק את התנועה הרוויזיוניסטית על ידי השארת אצ"ל תחת פיקודו, ולחתור תחת הנהגת הצבא.

הטיעון הרשמי של בן-גוריון בזכות הוראתו היה הצורך בהקמת צבא ממלכתי, ומניעת היווצרותו של צבא משנה עצמאי במסגרת צה"ל, מדיניות שבה נקט באופן עקבי, לדוגמה עם פירוק הפלמ"ח. בכל הקשור למניעים אחרים של בן-גוריון, ייתכן כי היה מעוניין בפגיעה בכוחם של מתחריו הפוליטיים, הרוויזיוניסטים, ובחזוק מפלגתו מפא"י ומעמדו; ולפי טענה אחרת חשש מהשתלטות של בגין על המדינה בהשתמש בכוח

צבאי ופוליטי. על מנת להמחיש את טיעוניו, גרס בן-גוריון כי "זהו ניסיון לדרוס את המדינה", וכינה את התותח שהעלה באש את אלטלנה "מבורך". הביטוי "תותח קדוש" אינו נמצא בפרוטוקול הרשמי של הדיון אך הוא נמצא בדיווחים של עיתונאים שנכחו באולם. ערב מלחמת ששת הימים הצטרף מנחם בגין לפגישה בשדה בוקר כדי לשכנע את בן-גוריון לחזור לראשות הממשלה (ממנה פרש ארבע שנים קודם לכן). בן-גוריון אמר בעקבות אותה פגישה: "אילו הכרתי את בגין אז כפי שאני מכירו היום, היו פני ההיסטוריה שונים. מנגד, על סף מותו אמר בריאיון לשלמה נקדימון: "נהגתי באלטלנה כפי שהיה צריך לנהוג". מצד שני, נקדימון, בספרו "אלטלנה" מציין שבראשית שנות ה-70, אמר מקורבו של בן-גוריון, שמעון פרס לבגין, שהיה אז שר בממשלת הליכוד הלאומי, "הגענו למסקנה כי בעניין 'אלטלנה' הטעו את בן-גוריון". משביקש בגין מפרס, לאחר מכן, להסביר את דבריו, סירב הלה לעשות זאת. בגין, מצידו, פירש את המילים "הגענו למסקנה" בכך שנעשתה בדיקה וזו העלתה את הממצאים האלה. בהזדמנות אחרת, אמר פרס: "היה מי שהטעה את בן-גוריון, הוא היה ישר כסרגל ופעל לפי ההנחיות של גלילי". בראיון פומבי לאחר-מכן, סירב בן-גוריון להתייחס לאפשרות שקיבל מידע לא-נכון מישראל גלילי.

בספרו האוטוביוגרפי המרד כרך מנחם בגין את פרשה זו יחד עם תיאור הסזון בפרק הנושא את הכותרת "מלחמת אחים – לעולם לא". את פרשה אלטלנה סיכם במילים: "עוד רבים המעשים הנוראים שנעשו בימים ההם, ועלולה הייתה לפרוץ מלחמה פנימית, מלחמת נקם איומה, על התרמית, על המזימה, על הפשע, על מעשי הזוועה, על הדם הטהור שנשפך. אבל האויב החיצוני עמד בשער ואנחנו אמרנו: 'בשום תנאים לא להפעיל נשק'... ולא הייתה מלחמת אחים הדדית בישראל, שהייתה מחריבה את ישראל בטרם יקום. על אף הכל, לפני מותו אמר שהיה רוצה שיזכרו אותו מעל הכול כאיש שמנע מלחמת אזרחים בעת קום המדינה, דבר שבעיניו היה חשוב יותר מהישגיו כראש ממשלה.

אז והיום

במשך שנים רבות נזכרת אלטלנה בשיח הציבורי לטוב ולרע בדיונים בין ימין ושמאל בפוליטיקה הישראלית. הקריאה "דרושה אלטלנה שנייה" הושמעה על ידי עמי אילון לפני תוכנית ההתנתקות וכן בעקבות אירועי חוות גלעד. בשנת 1980, ביום הזיכרון להטבעת אלטלנה, ביקש ראש הממשלה ושר הביטחון, מנחם בגין, מחילה "בשם חיילי צה"ל".

בטקס האזכרה לאלטלנה בקיץ 2011 אמר ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו, כי "ממרחק השנים הפקודה לפתוח באש על הספינה, ולא להידבר עם מפקדיה, הייתה נמהרת ולא אחראית".

נספח 5: הסכם השילומים

תקציר

(מומלץ לקרוא בהרחבה על הפרשה)

שאלת השילומים הייתה אחת השאלות המרכזיות שהשפיעו על עיצוב זיכרון השואה בשנות החמישים. מדינת ישראל ראתה עצמה נציגת יהודי העולם וירשת של יהדות אירופה שנרצחה בשואה. במרס 1951, תבעה ממשלת ישראל מגרמניה פיצוי כספי. ישראל תבעה את הכסף בהתאם לסכום הוצאותיה על קליטת יהודי גרמניה שעלו לישראל מאז עלה היטלר לשלטון.

הסכם השילומים נחתם בין ישראל לגרמניה, החותמים היו שר החוץ משה שרת והקנצלר הגרמני קונרד אדנאואר. לפי ההסכם, העבירה גרמניה לישראל סכום של כשלושה מיליארד מרק בין השנים 1953-1965.

בנוסף, ממשלת גרמניה העניקה רנטות לניצולי השואה. רנטה היא תשלום חודשי קבוע לשם מימון ההוצאות הרפואיות שניצולי השואה נדרשים להן, כפיצוי על הסבל במחנות הריכוז וההשמדה.

עוד קודם לחתימת ההסכם, עוררה שאלת השילומים ויכוח קשה בציבור הישראלי. באותם ימים, הנהיגו הישראלים חרם כלכלי ותרבותי על גרמניה. היה זה חרם וולונטרי, שלא היה מעוגן בחוק. בינואר 1952, התנהל בכנסת ויכוח סוער בנוגע לשאלת השילומים. טענות התומכים בהסכם היו:

- 1) היבט לאומי – הסכם זה עשוי לחזק את מעמדה של מדינת ישראל כנציגת העם היהודי כולו.
  - 2) היבט פוליטי – גרמניה המערבית שלאחר המלחמה החלה לזכות ביחס חם מצד מדינות העולם, ולכן היה חשש שבעתיד לא תהיה אפשרות לתבוע ממנה פיצוי כספי.
  - 3) היבט כלכלי – השילומים יסייעו למדינת ישראל לממן פרויקטים לאומיים גדולים, כמו: עלייה, צבא ופיתוח תעשייה.
- טענות המתנגדים להסכם:

- 1) היבט לאומי – אין מנהלים משא ומתן עם רוצחים.
- 2) היבט מוסרי – השילומים של גרמניה עשויים להיחשב כמחילה על רצח של מיליוני יהודים. אין להעריך חיי אדם בכסף.

(מתוך: <https://www.textologia.net/?p=16729>)

יש לשים לב כי גם בפרשת השילומים, הוביל ראש הממשלה דוד בן גוריון את המהלך וזכה להתנגדות חריפה מצד ראש האופוזיציה, מנחם בגין.

כרטיסיות לדיון

דוד בן גוריון

1. היבט לאומי – הסכם זה יחזק את מעמדה של מדינת ישראל כנציגת העם היהודי, הן בעיני היהודים הן בעיני העולם כולו.
2. היבט פוליטי – גרמניה המערבית שלאחר המלחמה החלה לזכות ביחס חם מצד מדינות העולם. היה חשש כי בעתיד לא יהיה אפשר לתבוע ממנה פיצוי כספי כלל. בנוסף, צעד זה, יחזק את תמיכתה הפוליטית של גרמניה במדינת ישראל בזירה המדינית הבינלאומית.
3. היבט כלכלי – השילומים יסייעו למדינת ישראל הצעירה והענייה לממן את פרויקטים לאומיים גדולים, כמו: עלייה, צבא ופיתוח תעשייה.

מנחם בגין

1. היבט לאומי – אין מנהלים משא ומתן עם רוצחים.
2. היבט מוסרי – השילומים של גרמניה עשויים להיחשב כמחילה על רצח של מיליוני יהודים. אין מחיר כספי לחיי אדם.

נספח 6: בינגו תל אביב

מצאו את הפריט המצוין במשבצת, צלמו וסמנו בטבלה. בסוף היום, הציגו את התמונות למדריך.

מקום חניה כחול-לבן פנוי	מכונית בעלת לוחית זיהוי זרה	אדם ששיערו סגול, כחול או כתום	עץ דקל
מסעדה כשרה	תלת אופן	מגדל בן למעלה מ-20 קומות	סגוי
שלט של נתיב תנועה לאופניים	אדם בלויית יותר מבעל חיים אחד	בית פרטי צמוד קרקע	אופניים שבהם יותר מרוכב אחד
רמזור שאינו מיועד למכוניות ולהולכי רגל	איש או אישה בלויית יותר משני ילדים	בית כנסת	דוגיסטר
מכונית שבלוחית הזיהוי שלה פחות משבע ספרות	חנות הסגורה בין השעות 14.00-16.00	מבנה שבו קיר עגול	כביש ללא תנועת מכוניות